

Jadranka NERALIĆ*

SVI PAPINI LJUDI: DALMATINSKA BISKUPSKA
SJEDIŠTA U 15. STOLJEĆU IZMEĐU RIMA I VENECIJE

ABSTRACT: In the introductory chapter the author shortly reviewed canon law rules which defined and regulated the episcopal elections in the period from the 11th to the end of the 14th century. A number of biographies of clerics whose promotion to the top of the ecclesiastical career (episcopal election) on the territory of Venetian Dalmatia, illustrate the system of papal provision as well as the influence the Venetian Senate had on their career formation and the episcopal election. The older Croatian scholarship asserted that by electing candidates who would be favourable to its government, the Venetian Republic had influenced the episcopal appointments in Dalmatian dioceses from the early 1420s, when it took over the dominion over the Eastern Adriatic coast. However, the process of episcopal appointments went rather slowly and gradually, following the strict canon law rules. Documents kept in the Vatican Secret Archives indicate that the popes widely used their right of provision based on canon law rules to appoint „their men“ and decidedly refused proposals coming from the Venetian Senate. Indeed, out of 63 bishops appointed in the nine Dalmatian dioceses under Venetian dominion, 46 were prelates of Venetian origin, coming either from Venice or the Veneto region, whereas only seven of them came from the Papal State. On the other hand, bishops of Dalmatian origin were only 17.

KEY WORDS: Dalmatia, Venice, Roman Curia, 15th century, canon law, cathedral chapter, episcopal election, papal reservation, Pope's men, biography, ecclesiastical career.

Izbor biskupa bio je važan i osjetljiv trenutak u životu lokalne Crkve koja je nakon smrti svoga mističnoga zaručnika morala pristupiti izboru njegovoga nasljednika. U novim je okolnostima izborno tijelo - a u razvijeno-

* Autorka je znanstvena savjetnica Hrvatskog instituta za povijest, Zagreb.

me i kasnome srednjem vijeku uglavnom su to članovi katedralnoga kaptola, moralo voditi računa o mnogim faktorima, poput lokalnih običaja, najnovijih odredaba kanonskoga prava, odnosa snaga između najrazličitijih crkvenih institucija djelatnih u okviru biskupije, te konačno, i mogućim pritiscima vladara.¹

Nastojeći da izbor biskupa postane pitanje koje se rješava unutar kaptola, katedralni su kanonici² s većim ili manjim uspjehom koristili svoje pravo da izabiru poglavara svoje biskupije. Usprkos pokušajima poput Gracijanova Dekreta³ da se ovo pitanje racionalizira, tijekom cijeloga 12. stoljeća nije bilo jedinstvene, jednodušno priznate izborne prakse, stoga je potpuno jasno da se ispražnjenost biskupskoga sjedišta mogla pretvoriti u prilično važno pitanje.

Zbog velike važnosti koju izbori za biskupa imaju za povijest kanonskoga prava, povijest lokalnih crkava i njihovih odnosa sa papinstvom, ova je tema predmet brojnih pravnih studija koje se bave kanonskim procedurama i načinima izbora pa je povijesno-pravni razvoj biskupskih izbora prilično dobro poznat. I u suvremenoj je europskoj historiografiji ova tema sve popularnija, sve su brojnija i povijesna istraživanja na lokalnoj razini, a sa svakom novom studijom spoznajemo kako su se pravne norme primjenjivale i poštovale u lokalnim zajednicama. Upravo se tu mogu uočiti prilično žestoki sukobi i sporovi koji izbijaju među suprotstavljenim stranama, ali i prepoznati kompromisi do kojih neminovno dolazi po pitanju izbora novoga biskupa. Ove nam pojave osvjetljavaju unutarnje prilike u biskupiji, postupke po kojima se izbor odvijao, međusobno ispreplitanje lokalnih običaja i razvoja kanonskoga prava u jednom preciznom trenutku, u jednoj određenoj biskupiji.

¹ Hvarskoga su biskupa birali knez i sav narod otoka Hvara, Brača i Visa, a potvrđivao ga je ili posvećivao metropolit. Ugarski je kralj Bela IV. to pravo slobodnoga izbora biskupa Hvaranima potvrdio u Trogiru 10. svibnja 1242. godine, ali ga je ograničio odredbom da biskup mora biti ugarski državljani, i sebi zadržao pravo potvrde i investiture. (Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* IV. Zagreb, 1906., 151-152, br. 136). S vremenom su biskupa birali samo hvarski plemići, a naposljetku više niti oni jer je pravo prešlo na papu.

² Kolegij katedralnih svećenika je bio izborno okruženje stare gradske komunalne aristokracije. Unutar grupe uglednijih i moćnijih obitelji stvorio se uži krug biskupijskih patrona čija je zadaća osigurati kontinuitet biskupijske i biskupske institucije i njihova imetka u periodu ispražnjenosti između smrti jednog, i namještanja drugog biskupa.

³ Gracijanov je *Decretum* vrlo jasno protivnik intervenciji laika u izboru biskupa: "electio clericorum est, consensus plebis": Aemilianus Friedberg, *Corpus Iuris Canonici*, Leipzig 1879 [pretisak Graz 1955], sv. I, 234, Distinctio LXII. Dakako, pristanak odnosno suglasnost, *consensus*, vjernika, te potvrda, *confirmatio*, nadbiskupa metropolite, još uvijek ne znače da je novi biskup direktno stekao vlast i upravlja biskupijom. R. L. Benson, *The Bishop-elect. A Study in Medieval Ecclesiastical Office*, Princeton 1968, 40. P. Erdö, I criteri per la designazione dei vescovi nel Decreto di Graziano, in: *Il processo di designazione dei vescovi. Storia, legislazione, prassi*, Città del Vaticano 1996, 105-127, ovdje 110-111.

Zakonodavstvo o izboru biskupa

Kao najugledniji predstavnik kršćanske vjerske zajednice⁴ i poglavar lokalne crkvene hijerarhije, biskup je dugo vremena zauzimao jednako važan položaj kao i gradski načelnik, a sve do pred kraj 13. stoljeća obojicu su birali „populus et clerus“. Utjecaj gradskoga stanovništva najprije je smanjen upravo u izboru Rimskoga biskupa – pape. U lateranskoj je bazilici na sinodu održanom 13. travnja 1059. godine papa Nikola II. (1058.-1061.)⁵ okupio stotinu i trinaest biskupa koji su donijeli niz važnih odluka: jednom od najvažnijih jasno su definirane procedure koje treba slijediti pri izboru pape. Pozivajući se na kanonske norme o izbornom postupku između četvrtoga i šestoga stoljeća⁶ ova sinodalna odluka navodi kako u svim biskupijama biskupa izabiru klerici, njihov izbor aklamacijom potvrđuje stanovništvo, posvećuju ga biskupi njegove provincije a njihov postupak potvrđuje metropolita. Budući da Rim nema metropolita jer je njegov biskup iznad svih ostalih, ovu ulogu preuzimaju kardinali biskupi. Nakon što oni istaknu kandidata, izboru se priključuju ostali kardinali, na kraju će preostali niži kler i stanovništvo aklamacijom potvrditi izabranoga kandidata. U svakom slučaju, nakon ovog sinoda kler je trebao preuzeti vodeću ulogu i u izboru ostalih biskupa. Idealni je kandidat pripadnik lokalne svećeničke zajednice star barem trideset godina. Visoki kler i plemstvo trebali bi potvrditi njegovu prikladnost za službu, a niži kler i puk dati svoj pristanak.⁷ Osim

⁴ O važnoj ulozi biskupa na razmeđu kasne antike i ranoga srednjeg vijeka, u vrijeme raspada Rimskoga Carstva, dolaska novih europskih naroda i njihovoga pokršćavanja: U. Dove, *La figura del vescovo tra la fine del mondo antico e l'avvento dei nuovi popoli europei*, *Archivum Historiae Pontificiae* 41 (2003), 25-49.

⁵ Izabran u Sieni u 6. prosinca, na blagdan sv. Nikole(!) za papu je okrunjen u Rimu 24. siječnja sljedeće godine. Annamaria Ambrosioni, "Niccolò II" u: *Enciclopedia dei Papi*, sv. II., Roma 2000, 172-177.

⁶ "Early in the fifth century the papacy sought to formalize the procedure by which bishops were selected. In 422 Boniface I declared it was uncanonical to exclude the clergy, the nobility, and the people from participation in an election. A few years later Pope Celestin I in a letter to the bishops of Gaul, while recognizing the competence of the metropolitan, insisted that no bishop is to be imposed on a congregation unwilling to receive him: the consent and the desire of the clergy, the people, and the nobility is required. (Ep. 4, 5, PL 50:434). Pope Leo the Great also in a communication with Gaul (445 A.D.) reiterated the principle that the bishop who is to be placed over all should be elected by all. The clergy ought to subscribe to the election, the dignitaries give their testimony, and the rest of the people give consent. The Emperor Valentinian in confirmation of the papal decision issued a rescript vindicating the right of the people to be heard in an episcopal appointment." J. E. Lynch, *Co-responsibility in the first five centuries: presbyteral colleges and the election of bishops*, *The Jurist* 31 (1971), 14-53, ovdje 47.

⁷ O ulozi laika i raspravama tijekom Gregorijanske reforme i u kontekstu borbi protiv la-

toga, važno je da se zajednici ne nameće neželjenoga kandidata. Barem u teoriji, prije posvećenja novoga biskupa, metropolitanski bi nadbiskup još potvrdio kandidatovu prikladnost a vijest o svakom spornom ili nekanonskom izboru dostavio Rimu.

Ovaj će se izborni postupak održati do Wörmskog konkordata, kojega su 1122. godine potpisali car Svetoga Rimskoga Carstva Henrik V. i papa Kalikst II., i Prvoga lateranskoga sabora održanoga 1123. godine kada su katedralni kaptoli izborili pravo da izabiru biskupe. Nakon perioda obilježenog čestim i dugotrajnim sukobima, na Četvrtom je lateranskom saboru održanom u studenome 1215. godine za pontifikata pape Inocenta III., katedralnim kaptolima konstitucijama 23 i 24 priznato isključivo pravo izbora biskupa, čime su im potvrđene ranije stečene povlastice. To su pravo uspjeli zadržati i nakon sredine 13. stoljeća. Na kraju izbornoga postupka, izabranim će se smatrati onaj oko čije su se kandidature svi jednoglasno složili, ili tko je dobio barem potporu većine članova kaptola, *maior et sanior pars capituli*.⁸ Međutim, ovime nisu riješeni svi problemi. Pape su se nerado miješali u izborne postupke a laička je uprava gradovima bila nedovoljno jaka da bi izvana vršila jedinstveniji i odlučniji pritisak, stoga bi izbori biskupa u kaptolima

---

ičke investiture: P. G. Caron, Les élections épiscopales dans la doctrine et la pratique de l'Église, *Cahiers de Civilisation Médiévale* 11 (1968): 573-585. Postupak prema kojemu je za trogirskoga biskupa izabran Ivan, redovnik osorskoga benediktinskoga samostana Sv. Petra, još je uvijek onaj stari, kasnoantički i ranosrednjovjekovni - koji je važio prije reforme pape Grgura VII. Izborni su tijelo zajedno činili dijecezanski kler i vjernici koji nastanjuju biskupiju. Oni su istakli kandidaturu, a nadbiskup metropolit je izabranog kandidata posvetio. Ceremonija posvećenja i uvođenja u posjed održana je u Splitu vjerojatno tijekom prvih mjeseci 1064. godine. Poput svoje subraće u biskupskoj službi, Andrije zadarškog, Petra krčkog, Vitala rapškog i Petra osorskog, i on je svome metropolitu Lovri položio prisegu vjernosti. Međutim, čini se da on svoju prisegu nije zapisao u najdragocjenijoj rukopisnoj knjizi splitske Crkve, Splitskome evangelijaru, kao što je to desetak godina kasnije učinio biskup Grgur. U svojoj je trogirskoj biskupiji svečano dočekan uz veliko veselje puka, a vjerojatno je organiziran procesioni obilazak najvažnijih gradskih crkava na glavnome gradskom trgu – katedrale sv. Lovre i krstionice, crkve sv. Martina koja je tek nešto prije njegova dolaska pregrađena u trobrodnu baziliku, crkve sv. Marije *de platea*, a možda i muškoga benediktinskoga samostana Sv. Ivana i crkve sv. Dujma na južnoj obali u blizini gradskih vrata.

⁸ Primjer ovoga izbornoga postupka nalazimo u kronici *Historia Salonitana (Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika)* splitskoga arhiđakona Tome. On je u Splitu 7. siječnja 1244. godine dobio potporu šesnaestorice od dvadeset članova katedralnoga kaptola i bio izabran za nasljednika pokojnoga nadbiskupa Guncela. Međutim, "nakon žestoke uzbune, prijatni pa i pravih naselja sa strane nekih splitskih svjetovnjaka koji su tvrdili da i laici trebaju sudjelovati u glasanju, Toma se odrekao pravovaljanog izbora". S. Kovačić, Toma Arhiđakon, promicatelj crkvene obnove, i splitski nadbiskupi, osobito njegovi suvremenici, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25.-27. rujna 2000. uredile Mirjana Matijević-Sokol i Olga Perić. Split, Književni krug, 2004, 41-70, 51-53.

nerijetko bili vezani uz trenutnu političku situaciju a ponekad bi uzrokovali i nemire ili ozbiljnije sukobe među svećenstvom i građanima.⁹ U stvarnosti je tijekom razvijenoga srednjega vijeka, barem što se tiče jurisdikcije, biskup imao najvažniju ulogu u crkvenoj organizaciji. Većina je biskupa bila plemenitoga porijekla sa znatnim privatnim prihodima i dobro raspoređenim obiteljskim vezama. Isto tako, velike intelektualne sposobnosti i vještina upravljanja prihodima i posjedima svakako su mnogima olakšale put do željene najviše stepenice u crkvenoj hijerarhiji. Potvrđuju to biografije brojnih biskupa širom Europe, a Toma Arhidakon ponovno nam nudi primjer izbora jednoga istaknutoga, odlično obrazovanoga velikaša velikih upravljačkih sposobnosti, za splitskoga nadbiskupa. Naime, među Tominim je suvremenicima istaknuto mjesto zauzimao zagrebački biskup Stjepan II. koji se, bježeći pred Tatarima zajedno sa kraljem Belom IV. i članovima kraljevske obitelji zatekao u Splitu u ljeto 1242. godine. Nekako u isto vrijeme umro je i nadbiskup Guncel, te je «laičkom neumjesnošću, a najviše migom potestata Gargana» Stjepan postao potencijalnim kandidatom za njegova nasljednika. Odlično obrazovani velikaš sa diplomom iz teologije koju je stekao na pariškom sveučilištu Sorbonne, po povratku sa studija preuzeo je službu kancelara na dvoru ugarskoga kralja Andrije II., što ukazuje na njegove dobre veze sa vladajućom dinastijom. Uživao je i povjerenje pape Grgura IX., u čijem je rodnom mjestu Anagniju boravio u srpnju 1227. godine. Osnovao je (ili obnovio) čazmanski kaptol, i uz njega osnovao naselje Novu Čazmu, dao podići crkve Sv. Duha, Blažene Djevice Marije i sv. Magdalene koju su sagradili dominikanci, a upravo ih je on doveo u Slavoniju. Zagrebačkim je kanonicima darovao posjed Toplice kod Varaždina, a stanovnicima Vlaške vesi povlasticama pomogao da se oporave nakon tatarskoga razaranja.¹⁰

Budući da u lokalnim zajednicama sukobi pri izborima novih biskupa nisu jenjavali, Apostolska je stolica sve češće i sve djelotvornije intervenirala tako da se tijekom 14. stoljeća definitivno afirmiralo papino pravo rezervacije kako malih tako i velikih nadarbina (dakle, biskupa, nadbiskupa i opata). Papa Ivan XXII. (1316.-1334.) je u nadarbinsku problematiku intervenirao konstitucijom *Ex debito pastoralis officii*¹¹ kojom je za Svetu Stolicu rezervirao pravo dodjeljivanja svih nadarbina u posjedu kardinala, klerika ili

⁹ R. Bizzocchi, *Chiesa e Potere nella Toscana del Quattrocento*. [Annali dell'Istituto storico italo-germanico. Monografia 6], Società editrice il Mulino, Bologna 1987. Capitolo quinto: La provvista dei vescovi. 195-242. osobito 195-196.

¹⁰ N. Budak, Zagrebački biskup Stjepan II., suvremenik Tome Arhidakona u: *Toma Arhidakon i njegovo doba*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. uredile Mirjana Matijević-Sokol i Olga Perić, Split, Književni krug, 2004, 153-158; Kovačić, Toma Arhidakon, 58-60.

¹¹ Aemilianus Friedberg, *Corpus Iuris Canonici*, Leipzig 1879 [pretisak Graz 1955], sv. II, 1240-1242.

kurijalnog službenika umrlog u Kuriji i članova obitelji papinske kurije, neovisno o tome gdje su umrli, koje su nadarbine imali u svom posjedu i pod kojim su ih okolnostima izgubili. On je definirao i proširio rezervaciju¹² tako da u nju uključuje i one nadarbine koje su ispražnjene tako što je papa nadarbinu oduzeo ili poništio neki izbor, *per privationem, per depositionem*. Ivan XXII. je za sebe počeo prisvajati i imenovanja biskupa, često ne čekajući na izbor kaptola.¹³ Od vremena njegova pontifikata češće u registrima Kancelarije nailazimo zabilježeno pismo o imenovanju, a informacija koju njime Kurija daje, potvrda je značajne promjene do koje je došlo u kanonskoj praksi po pitanju izbora, potvrde i posvećenja biskupa. Od sada papa, a ne kao prije kaptol, izabire i odlučuje o izboru biskupa. Jednako tako, metropolitanski biskup više ne potvrđuje novoizabranoga biskupa, već je to nadležnost pape! Dakle, oko sredine 14. stoljeća se praksa da biskupa izabire katedralni kaptol počinje ozbiljno narušavati širokom uporabom papinskoga prava na proviziju. Provizija je postala uobičajeni način imenovanja biskupa, a svi oni koji su željeli utjecati na izbor, morali su se kretati u vrlo detaljno definiranim okvirima sustava. Ovo provođenje vlasti Svete Stolice upravo je u imenovanju biskupa uočljivije nego pri dodjeljivanju bilo koje druge crkvene službe ili nadarbine. To ne iznenađuje ima li se u vidu izdvojeno i prilično uočljivo mjesto srednjovjekovnog biskupa u Crkvi i u državi. Nadalje, biskup može biti premješten na bilo koju drugu biskupiju, bez obzira na formalnu molbu zainteresiranih crkava, predstavnika klera i vjernika.¹⁴

¹² Papa Urban V. (1362. - 1370.) je rezervaciju proširio na nadarbine koje drže papinski službenici a ispražnjene su smrću u mjestu gdje obavljaju službu. Time su u igru uključene nadarbine u posjedu papinih sakupljača i njegovih zamjenika, *collectores, subcollectores*, suradnika Kancelarije i Penitencijerije i kapelana papinskoga dvora. Osim toga, rezervirao je i sva nadbiskupska i biskupska sjedišta odnosno patrijarhije, te sve muške samostane čiji godišnji prihod prelazi svotu od 100 florena. Papa Grgur XI. (1370. - 1378.) je primjenio pravo rezervacije nadarbina ispražnjenih ulaskom u neku od redovničkih zajednica, *per ingressum in religione*. Papa Martin V. (1417.-1431.) je rezervirao sve nadarbine u posjedu vicekancelara, voditelja apostolske Komore, sedmorice protonotara, auditora u uredu *Audientia litterarum contradictarum* i Svete Rote, korektora, kolegija od stotinu i jednog pisara u Kancelariji, dvadesetčetiri pisara Penitencijerije, dvadesetpet abrevijatora, kubikulara, i još dvadesetpet kapelana, svih papinskih legata i kolektora, upravitelja gradova Papinske države i generalnog rizničara, *thesaurarius generalis*.

¹³ M. Ronzani, Vescovi, capitoli e strategie famigliari nell'Italia comunale in: *La Chiesa e il potere politico dal Medioevo all'età contemporanea*, a cura di Giorgio Chittolini - Giovanni Miccoli. [Storia d'Italia. Annali 9. La Chiesa e il potere politico dal Medioevo all'età contemporanea], Torino 1986, 99-146.

¹⁴ Stručnjaci jednodušno priznaju da je došlo do značajnih promjena i u praksi premještanja biskupa između dva sjedišta. Prema Justinijanovom zakonodavstvu premještanja su bila strogo zabranjena. Prvi su slučajevi poznati iz prve polovice 12. stoljeća a opravdavani su trinaestim prijedlogom iz "Diktata" pape Grgura VII. Krajem 12. stoljeća Sveta Stolica još nevoljko premješta biskupe, izmjene po Gracijanovom Dekretu ih donekle olakšavaju, ali samo u nekim izuzetnim situacijama. Prema već postojećim normama tijekom 14. stoljeća

Upravo je papino pravo dodjeljivanja nadarbina tijekom 14. stoljeća intenziviralo odnose Kurije sa brojnim biskupijama diljem Europe, pa tako i onima u Dalmaciji. Sve je više klerika u papinoj intervenciji prepoznavalo mogućnost stjecanja nadarbine i dobivanja zaposlenja. Hoće li Papa i Kurija iskoristiti neko od općih prava na rezervaciju često je ovisilo o snažnim vezama sa utjecajnim kurijalnim službenicima, biskupima i kardinalima. Papina rezervacija nadarbina nije međutim ostala ograničena samo na najviša mjesta na hijerarhijskoj ljestvici, ili za klerike koji umiru u Kuriji i kurijalnim službenicima, nego je već tijekom 14. stoljeća proširena na sve nadarbine koje su ispražnjene zahvaljujući nekoj papinoj odluci.

Tijekom kasnoga srednjega vijeka velike su crkvene nadarbine, dakle, biskupije, nadbiskupije i opatije, barem formalno dodjeljivali kardinali okupljeni na Tajnom konsistoriju. Iz zapisnika ovih sjednica, koji su za 15. stoljeće sačuvani s velikim prazninama, ali i iz drugih suvremenih vatikanskih izvora, proizlazi da je kandidata predstavljao *relator*, ponekad papa ali uglavnom kardinal-zaštitnik, *protector*, koji bi o osobnim kvalitetama kandidata najprije izvjestio sudionike Konsistorija¹⁵ a zatim službenicima Kance-

---

sve se češće susreće u rješavanju kompleksnih situacija. Najuobičajenija je formula odbijanja ili neprihvatanja, *renuntiatio*, za kojom se posizalo kako bi se elegantno izašlo iz neke nedolične ili neugodne situacije. Bez obzira na kanonske norme premještanje biskupa između dva biskupska sjedišta je i tijekom 15. stoljeća sasvim sigurno anomalna ali ipak prilično česta pojava. Leo Ober, "Die Translation der Bischöfe im Altertum" u: *Archiv für Kirchenrecht* LXXXVIII (1908), 209-229, 441-465, 625-648; LXXXIX (1909): 3-33. Kenneth Pennington, *Pope and Bishops, The Papal Monarchy in the twelfth and thirteenth Centuries*. University of Pennsylvania Press 1984. Chapter Three: «Episcopal Translations, renunciations, and depositions: Innocent III, Master Huguccio, and Hostiensis.» 75-114. Tako ćemo, na primjer, naći zabilježen podatak da su kardinali zajedno sa papom raspravljali o premještanju biskupa na konsistorijalnim sjednicama. U ponedjeljak 11. listopada 1428. godine dotadašnji je biskup Balesija (*Baleacensis*) premješten u Drivast nakon što je papa na privatnom konsistoriju biskupsku čast oduzeo (*tanquam inutilem et indignum!*) dotadašnjem biskupu Drivasta (od 28. studenoga 1425.: ASV, Misc. Arm. XII, 121A, f. 97v). Tada je naime, dominikanac Dioniz *de Knin alias de Bohemia, de Bosna* sa svoje biskupije udaljen zbog nerezidiranja i nekih drugih nedjela koja je utvrdio sud *Romana Audientia*, a osuda je morala biti objavljena na vratima rimskih crkava *Beatae Mariae Rotundae* (Panteon) i Svetih Apostola, te na vratima katedrale u Drivastu. (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, ff. 188v, 189r).

¹⁵ Iz sačuvanih, izrazito kratkih vijesti iz zapisnika sa sjednica tajnoga konsistorija iz vremena pape Martina V., saznajemo kako je kardinal Branda Castilione u petak 21. svibnja 1428. podnio izvješće za imenovanje čazmanskoga prepozita Ivana, novim kninskim biskupom (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 185v). Kardinal Giordano Orsini je pak na sjednici održanoj u petak 23. srpnja u prisutnosti trinaestorice kardinala podnio izvješće za imenovanje kanonika Petra *Mathiae Pribisse*, biskupom nedavno kanonski ujedinjenih biskupija Sarda-Danj. (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 187r. i još jedna kopija: ASV, Misc. Arm. XII, 121A, f. 115v). U ponedjeljak 23. ožujka 1433. je nakon izvješća kardinala dakona Lucida Contija (*de Comitibus*) budvanska biskupija, nakon smrti posljednjega biskupa Matije (*Mathiae*) dobila svoga novoga poglavara, fra Ivana de Sillanego, generala Do-

larije potvrdio da je došlo do imenovanja. Neophodne podatke o kandidatu kardinal *relator* dobio bi od samog kandidata ili njegovih zastupnika, kako bi se na samoj sjednici izbjegli sukobi među kardinalima, na minimum svele neophodne formalnosti, ali i da bi se kardinalskom zboru garantiralo poštivanje njegovih prerogativa. Prema danas dostupnim izvorima, dokumentaciji koja se čuva u Tajnom vatikanskom arhivu, teško je dati precizan odgovor na pitanje kako je u ovom periodu doista tekla procedura u konsistoriju. Jedina stvarna informacija koju iz njih dobivamo jest ona koja se odnosi na vriednost biskupije i iznos na koju je procijenjena porezna obveza. Serija *Acta Miscellanea* Konsistorijalnog arhiva u Tajnom vatikanskom arhivu prvorzredni je izvor kratkih i vrlo preciznih podataka o ukupnom prihodu biskupije, njenim brojnim financijskim opterećenjima, porezima i obeštećenjima, *pensio*. ali i o najrazličitijim posebnim uvjetima pod kojima se od slučaja do slučaja dodjeljuje. Konsistorijalna je sjednica, ipak, samo formalno odlučujuća stepenica na putu do imenovanja: u trenutku kada se kandidatura predstavlja u Konsistoriju, odluka je već donesena, a kandidat je već prošao ispit o kvalitetama i prikladnosti, *examen idoneitatis*. U periodima kada između Kurije na jednoj, i lokalne sredine na drugoj strani, vladaju dobri odnosi,

minikanskoga reda. (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 241v). Nakon izvješća kojega je na tajnom konsistoriju u petak 14. ožujka 1432. podnio kardinal Angelotto Fusco, prezbiter i kanonik rapske katedrale, Matej, sin Stjepana, iz drevne rapske plemićke obitelji *de Hermolais*, imenovan je 6. ožujka 1433. nasljednikom pokojnoga Petra, posljednjega biskupa Sape. Papa Eugen IV. mu je ujedno na komendatarnu upravu dodijelio i opatiju sv. Ivana de Stualio u Drivastu (Acta Misc. 1, f. 241v) 21. ožujka je Apostolskoj komori i kardinalskom zboru obećao uplatu svote od pedesetosam zlatnih florena te pet malih i zajedničkih pristojbi unutar roka od osam mjeseci. Za svoju je novu, Rapsku biskupiju, na koju je premješten 11. travnja 1440. godine, 23. travnja u Apostolskoj komori osobno obećao uplatiti svotu od 33 1/3 florena. Nakon podnesene molbe i sjednice tajnog konsistorija održane 19. travnja u prisutnosti četrnaestorice kardinala, Apostolska je kancelarija izdala pismo kojim mu je na komendatarnu upravu dodijeljena opatija sv. Sergija i Baka, ispražnjena smrću opata Andrije. Kako opatija ne bi trpjela štetu zbog toga što nema odgovarajućeg opata, i Mateju je određeno da ne smije otuđiti nekretnine i samostanske dragocjenosti, niti umanjiti broj redovnika u opatiji. 30. je svibnja u Komori osobno obećao uplatiti svotu od 33 1/3 zlatnih florena za zajedničke i male pristojbe, a 31. mu je svibnja izdana potvrda o uplati 10 florena koju je izvršio osobno. Vrlo je precizno zabilježena i podjela ovog iznosa između kardinalskog zbora i Komore. Svaki od sedamnaestorice kardinala prisutnih na sjednici kada je odlučeno o njegovome upraviteljskom imenovanju, dobio je po 29 solida i 1 denar, dok je za klerike kardinalskog zbora uplaćeno 5 solida. Zabilježen je i iznos duga nakon ove uplate: preostalo je još uplatiti 9 florena i 40 solida. Matej je umro prije srijede 24. srpnja 1443. godine kada je na rapsku biskupsku katedru premješten senjski biskup Nikola, kojemu je 19. ožujka 1446. godine papa Eugen uputio pismo povodom tvrdnje kako su mu prihodi rapske biskupske menze nedovoljni za uzdržavanje na biskupskoj časti, osobito zbog toga što je još u dugovima koje mu je ostavio prethodnik Matej. J. Neralić, Opatija sv. Sergija i Baka i njeni opati tijekom 15. stoljeća prema dokumentima Tajnoga vatikanskog arhiva, u: Albert Ramaj (ed.), *Poeta nascitur, historicus fit. Ad honorem Zef Mirdita*, St. Gallen – Zagreb, 2013, 141-165, 159-160.

do izbora kandidata dolazi se međusobnim dogovorom. U vrijeme loših odnosa između dviju zainteresiranih sukobljenih strana, dolazilo bi do dugotrajnih, teških i mučnih pregovora. U ovim bi slučajevima poslanici i prokuratori gotovo u tajnosti obavili najveći dio posla kako bi se došlo do kompromisa koji bi zadovoljio Papu (Kuriju) i lokalne vlasti. Sve dok ne postignu ono što žele, lokalne vlasti izabranom kandidatu mogu ne dozvoliti preuzimanje posjeda, a to je svakako odlučujući argument budući da su i motivi kandidata u svojoj biti upravo financijske prirode!

***

Svećenici čije ćemo karijere slijediti u drugome dijelu ovoga rada kreću se između kaptola i klaustara benediktinskih, franjevačkih ili dominikanskih samostana svojih rodnih gradova (ili domovine koja ih je prihvatila u trenutku biskupskoga imenovanja), časti kanonika ili biskupa koje su stekli u obližnjim ili udaljenijim biskupijama, i Rimske, papinske kurije. Neke od ličnosti čije smo karijere izabrali kako bismo predstavili izrazito šarolike crkvene prilike petnaestoga stoljeća na području Mletačke Dalmacije, uspjele su objediniti obiteljski ugled, bogatstvo i plemićki status, sa svime što nosi biskupska služba u manje bogatim biskupijama. Svima su zajednička poznanstva sa Kurijom i njenim utjecajnim osobljem: papom na samome vrhu, kardinalima ili nižim kurijalnim službenicima.

Na samom su početku 15. stoljeća mnoge dalmatinske biskupije vodili biskupi domaćega porijekla, pripadnici uglednih velikaških dalmatinskih obitelji, sveučilišno obrazovani svjetovni klerici koji su prije biskupskoga posvećenja posjedovali brojne nadarbine, osobito prebende u katedralnim ili zbornim crkvama, a neki od njih obavljali su i važne kurijalne službe.

Sveučilišne su diplome kanonskoga i građanskoga prava na poznatim talijanskim sveučilištima stekli zadarski i splitski nadbiskupi Biagio Molino, Polidor Foscari, Mafej Valaresso (koji je obilježio crkveni i kulturni život Zadra tijekom cijele druge polovice 15. stoljeća), Jakobino Baduer, Bartolomeo Zabarella, šibenski biskupi Urban Vignati i Luka Tolentić, skradinski biskupi Fantino de Valle i Archangelo Varikaša, trogirski biskupi Angelo Cavazza, Jakov Turlono, Leonello Chiericati; korčulanski biskup Luka Leoni, kotorski biskupi Bernardo, Angelo Fasolo i Petar de Brutiis. Teološko su obrazovanje stekli ninski biskup *Natale Georgii*, šibenski biskup Juraj Šižgorić (koji je prema G. Novaku u Padovi studirao i oba prava), skradinski biskup Petar Marcije, splitski nadbiskupi *Joannes Zanneti* i Bartolomej Averoldi. Diplomom medicinskih znanosti imao je Ludovico Trevisan Scarampi, koji je dvije godine upravljao trogirskom biskupijom.

U **Splitu** je iz izbora nadbiskupa gradsko stanovništvo isključeno tek početkom XIV. stoljeća. Prema odredbi Statuta iz 1312. godine nadbiskupa

biraju jedino „kanonici i kaptol splitske crkve“, dakle isključivo kler. Međutim, „kad god splitska Crkva nema nadbiskupa i pastira, onaj tko tada bude načelnik odnosno upravitelj u gradu, dužan je sazvati Veliko vijeće grada Splita i sa samim vijećnicima i drugim plemićima, koji se rečenom vijeću budu činili pogodnima, pristupiti kanonicima i kaptolu splitske Crkve te moliti ih sa što većim žarom u ime svemogućeg Boga i radi dobroga i mirnoga stanja ovoga grada, neka se udostoje i neka smatraju svojom dužnošću izabrati za nadbiskupa i pastira splitske Crkve jednog dobrog, prikladnog i poštenog muža i kanonika, prijatelja splitske komune i ljudi ovoga grada“,¹⁶ naravno prije svega njenoga vladajućega kruga.

Nakon smrti splitskoga nadbiskupa, franjevca Peregrina Aragonca, 7. svibnja 1409. godine,¹⁷ katedralni su kanonici arhiđakonu Dujmu de Judicibus, iz stare i ugledne plemićke splitske obitelji Luccari, povjerali službu kaptolskog vikara, a odmah potom ga gotovo jednoglasno izabrali za novoga nadbiskupa. Papa Ivan XXIII. je odbio njihov izbor, i 19. listopada 1411. mjesto namijenio franjevcu Petru *de Pago* (Pag, druga pol. 14. st. – Split, 30. prosinca 1426.),¹⁸ iz paške plemićke obitelji Dišković, koji je studij filozofije i bogoslovije završio u Rimu, a 10. srpnja 1406. godine postavljen za biskupa Faenze.¹⁹ Međutim Splićani i kralj Sigismund²⁰ su ostali pri svom

¹⁶ *Statut Grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo. Statuta Civitatis Spalati. Ius Spalatense medii aevi. III.* znatno prošireno i temeljito izmijenjeno izdanje. Uvodnu studiju napisao, Statut s latinskog preveo i posebnim kazalom pojmova popratio te za tisak priredio Antun Cvitanić. Biblioteka Knjiga Mediterana 20. Književni krug Split, 1998, knj. I, gl. 11. *De uacatione ecclesiae Spalatensis.* / O nepopunjenom mjestu (nadbiskupa) splitske crkve.

¹⁷ *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta edita per Conradum Eubel. Editio altera. Monasterii MDCCCXIII. vol. I.* [dalje: *Hier. cath.*], 459-460.

¹⁸ Nadbiskup Dišković je pokopan u katedrali ispred oltara sv. Dujma. Nadgrobna ploča sa pokojnikovim likom u okviru i dva grba, pripisana kiparu Boninu Jakovljevu iz Milana, danas se nalazi ispred ulaza u krstionicu. A. Duplančić, Prilog o nadgrobnim spomenicima starijeg doba u Splitu, *Kulturna baština* 34 (2007), 229-254, ovdje: 230, 239, i bilj. 13, 17.

¹⁹ *Hier. cath.* I., 246.

²⁰ Ponekada je izbor, osobito u značajnijim i bogatijim biskupijama, rezultat pritisaka koje na kaptol i papu vrši sam vladar. Ovaj splitski primjer nije jedini u slučaju dalmatinskih biskupija! Na sličan su način snage odmjeravali papa Siksto IV. i ugarski kralj Matija Korvin 1480. godine pri izboru nasljednika Nikole Modruškoga na Modruškoj biskupiji. Kralj je na osnovu patronatskog prava inzistirao na izboru dvorskoga kapelana i ispovjednika kraljice Beatrice, politički vjerojatno prilično bezopasnog dominikanca Antuna iz Zadra. S druge strane, papa je za to mjesto predvidio dubrovačkoga kanonika, doktora kanonskoga prava i kapelana svoga nećaka, kardinala Julija della Rovere, Kristofora iz Dubrovnika, čovjeka iz svoga užeg kruga, koji je upravo 1479.-1480. obavio osjetljivu misiju apostolskog legata u Francuskoj. Budući da je Nikola umro u Kuriji, tj. u Rimu, prema generalnom pravu rezervacije jedino papa ima pravo imenovanja biskupa, stoga je i kraljev kandidat morao izgubiti. U takvim je slučajevima sukob gotovo uvijek neminovan s posljedicom da kralj ne

izboru, Petar je ostao u Italiji, te je 9. travnja sljedeće godine dobio mjesto na papinom dvoru kao *cubicularius Summi Pontificis et registrator signatarum*.²¹ Dujam de Judicibus je, pak, tijekom sljedećih šest godina upravljao splitskom nadbiskupijom kao kaptolski vikar i izabrani nadbiskup. U međuvremenu je Dujam tijekom 1413. godine nekoliko mjeseci boravio na dvoru kralja Sigismunda, i s njime ostao u prijateljskim vezama. Petar Dišković je naslov splitskoga nadbiskupa izgubio 1415. godine, nakon premještanja splitskog nadbiskup Andrije Benzija na Kaločku nadbiskupiju, i Dujmovoga nadbiskupskoga zaređenja,²² a službu u Kuriji neposredno nakon svrgnuća pape Ivana XXIII. na saboru u Konstanzu. Nadbiskupiju u Splitu Dišković je preuzeo tek krajem ljeta 1420. godine kada je nadbiskup Dujam, nezadovoljan predajom grada Mlečanima, zauvijek napustio Split i utočište našao na kraljevskom dvoru u Budimu. Nastavljajući koristiti naslov splitskoga nadbiskupa Dujam je do smrti, vjerojatno 1435. godine, ostatak života proveo u Ugarskoj.²³ Jasan dokaz da ime odbjegloga nadbiskupa u Splitu nije bilo omraženo tijekom prvoga desetljeća mletačke uprave jest i natpis na sarkofagu njegove majke Fran(i)ce iz travnja 1429. godine u kojemu je spomenut kao časni prelat.²⁴

Dujam de Judicibus je 26. lipnja 1416. godine stvorio financijske preduvjete za pokretanje radova na učvršćenju i obnovi trošnoga prizemnoga dijela splitske katedrale sv. Dujma, imenovanjem splitskoga plemića ser Nikole Tverdoya “operarijem i nadzornikom zvonika crkve sv. Dujma i njegove gradnje”. Obnovu trošnoga zvonika novčano su zasigurno pomogle

---

prihvaća papinog kandidata, dok bi kraljev ostajao «electus». M. Žugaj, Franjevci Konventualci biskupi u Senjskoj i Krbavskoj ili Modruškoj biskupiji, *Croatia cristiana periodica* XX/38 (1996), 45-72, 69-71. J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine. Rimska kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*. Split, Književni krug, 2007, 251. N. Lonza, Dubrovački studenti prava u kasnom srednjem vijeku, *Anali Dubrovnik* 48 (2010), 9-45, 26-30.

²¹ *Hier. cath.* I, 460.

²² *Hier. cath.* I, 460. 11. prosinca 1415. godine Dujam ponovno Apostolskoj Komori uplaćuje svoju pristojbu za splitsku nadbiskupiju: prema ASV, *Cam. Ap., Oblig. et sol.* 56, ff. 175v-176r. Barbarić Josip – Kolanović Josip – Lukinović Andrija – Marković Jasna, *Camera Apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale Primo. (1299-1560). Svezak I.* Zagreb-Rim, 1996. [dalje: Barbarić, *Camera Apostolica*], br. 494.

²³ Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb 1975, 94. Slavko Kovačić, *Hrvatski biografski leksikon* 3, Zagreb, 1993, 398-399.

²⁴ Nadbiskupova je majka Fran(i)ca u travnju 1429. godine pokopana u sarkofagu isklesanom od dijela rimskoga arhitrava. U Farlatijevo se vrijeme sarkofag nalazio s desne strane ulaza u katedralu. A. Duplančić, Reutilizacija antičkih sarkofaga i dvojica splitskih kanonika iz XV. i XVI. stoljeća, *Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku* 107 (2014), 331-365, ovdje 335 i bilj. 20. Na poklopcu sarkofaga je isklesan grb obitelji de Judicibus, a na njegovom je rubu uklesan natpis u kojem se nadbiskup Dujam spominje kao “presul venerandus in Urbe”. P. Marković, Andeo štitonoša s grbom obitelji de Judicibus, *Ars Adriatica* 4 (2014), 199-212, ovdje 210, bilj. 27.

i obitelji Judicibus i Cipriani: njihovi su grbovi, koje nose anđeli štitonoše, ugrađeni na sjevernoj odnosno južnoj strani zvonika. Zajedno sa svojom radionicom u brojnim je radovima na obnovi zvonika i na kapeli sv. Dujma sudjelovao lombardski majstor Bonino Jakovljević iz Milana.²⁵ Naručitelj kapele svetoga Dujma koju je u splitskoj katedrali izradio majstor Bonino, nadbiskup Dišković je 19. lipnja 1426. godine primio zanimljivi nalog pape Martina V. Potaknut molbom Splićana koji su mu se nešto ranije obratili, papa je od nadbiskupa zatražio mišljenje o nakani građana da im se, zbog javnih poslova koji ometaju obavljanje božje službe i starosti same crkve, dozvoli rušenje crkve sv. Lovre na glavnome gradskome trgu, i podizanje druge, posvećene istome titularu, na nekom prikladnijem mjestu unutar gradskih zidina, koju će obdariti brojnim i dragocjenim darovima. Jasnije je da su u pitanju bili potpuno drugi motivi: razlog je bio gradnja kneževa dvora zapadno od gradske lože za kojega je trebalo stvoriti prostora na elitnoj lokaciji makar i po cijenu rušenja prastare crkve po kojoj je splitska "pjaca" dobila ime. Papa je zatražio da se relikvije svetaca i tijela pokojnika koje će ekshumirati tijekom rušenja stare, moraju vratiti u posvećenu novoizgrađenu crkvu, a rektor stare, bit će premješten u novu crkvu.²⁶

Svoju je karijeru vrlo uspješno u okvirima Rimske kurije gradio splitski nadbiskup Lorenzo Zane (Venecija oko 1425. - oko 1485. godine)²⁷ koji je svoje prve korake u rimskoj Kuriji i upravom Crkvom počeo kao protonotar pod okriljem pape Eugena IV. i njegova nećaka kardinala Francesca Condulmera. Papa Nikola V. ga je 5. lipnja 1452., u dobi od 27 godina, imenovao splitskim nadbiskupom "*per obitum Jacobini cum dispensatione super defectu aetatis*."²⁸ 31. siječnja 1458. godine papa Kalikst III. primio je ostavku kardinala Besariona na komendatorsku upravu samostanom sv. Stjepana pod borovima u Splitu, i Lorenza Zane na župnu crkvu de Garda u Veroni čiji je godišnji prihod bio procijenjen na 600 zlatnih florena. Papa je obje ostavke prihvatio a nadarbinama zamijenio vlasnike: kardinal je dobio župnu crkvu i obeštećenje, *pensio*, u iznosu od 150 zlatnih florena, a Lorenzo je ostao bez župe i njenih bogatih prihoda, ali je zauzvrat dobio splitski benediktinski samostan opterećen plaćanjem obeštećenja u iznosu od 150 florena.²⁹ Papa Pio II. ga je kao apostolskog legata uputio u Bosansko Kraljevstvo 23. ožujka 1461. godine³⁰ s ovlastima da objavljuje i poziva na križarsku vojnu. Odlukom pape Pavla II. od 5. rujna 1464. imenovan je na mjesto

²⁵ Marković, Anđeo štitonoša, 204, 210.

²⁶ ASV, Reg. Lat. 263, f. 235r-v.

²⁷ *Hier. cath.* II, 111, 240.

²⁸ ASV, Reg. Lat. 480, ff. 160v-162r.

²⁹ ASV, Reg. Vat. 464, ff. 104r-105r; 105r-106v; Rim, 31. siječnja 1458. godine.

³⁰ ASV, Reg. Vat. 484, f. 316r-v.

thesaurarius generalis domini pape” a o tome je Zane nekoliko dana poslije obavijestio zadarskog nadbiskupa Mafeja Valaressa.³¹ Početkom 1466. godine imenovan je upraviteljem Ankonitanske Marke. 1473. godine premješten na mjesto treviškoga, a 1478. godine na mjesto brešanskog biskupa.³² 1480. godine upravitelj je Cesene, a 1483. godine nalazimo ga u svojstvu *legatus de latere* u Umbriji.

U kolovozu 1403. godine je **trogirskim** biskupom imenovan Šimun de Dominis (Rab, druga pol. XIV. st. – Buda? 1423.), pripadnik stare, ugledne, rapske plemićke obitelji. Na mjestu trogirskoga biskupa naslijedio je strica Krševana (1372.-1403.) koji je istovremeno premješten za kaločkoga nadbiskupa.³³ U radu Sabora u Konstanzu (1414.-1418.) sudjelovao je kao jedan od šestorice delegata njemačke nacije, kao privrženik kralja Sigismunda. Kralju je ostao vjeran i 1420., u jeku mletačke opsade Trogira, a nakon predaje grada, 21. lipnja 1420. i on je utočište našao u Budimu.³⁴ Premda je bio odsutan iz svoje biskupije, na službi je ostao do 1423. godine nastavljajući koristiti svoj naslov i odlučivati o upravnim poslovima trogirске biskupije. Takva je situacija prilično neugodna mletačkome Senatu, koji je u kolovozu 1421. godine donio uredbu po kojoj je svećenicima zabranjeno prihvatiti službe na koje ih on postavi. Stoga je kanonički zbor trogirске katedrale za svoga kandidata kojega će predložiti Senatu izabrao porečkoga biskupa, doktora kanonskoga prava, Fantina Vallaressa, strica budućega zadarskog nadbiskupa Mafeja. Između petero kandidata koji su Senatu podnijeli svoje molbe, *probae*,³⁵ za ispražnjeno mjesto trogirskoga biskupa najviše je glasova potpore sakupio upravo Fantino Vallaresso, pa je njegovu kandidaturu Senat proslijedio Kuriji. Međutim, senatski je prijedlog stigao s dva mjeseca

³¹ BAV, *Barb. lat.* 1809, ff. 584-586. ep. 495. od 12. rujna 1464. godine. F. A. Vitale, *Memorie istoriche de' Tesorieri generali pontifici dal Pontificato di Giovanni XXII fino a' nostri tempi*, Napoli 1782, XXVII-XXVIII.

³² ASV, Reg. Vat. 558, ff. 27r-28r. od 1. srpnja 1473.; *Hier. cath.* II, 249.

³³ *Hier. cath.* I, 490. bilj. 6.

³⁴ S. Kovačić, *Hrvatski biografski leksikon*, 3, Zagreb 1993, 499.

³⁵ Tijekom 15. stoljeća u Veneciji prevladava sustav imenovanja biskupa u formi *proba* kojima je Rimu predstavljala kandidata koji je u Senatu dobio najveći broj glasova, no postupno je, od slučaja do slučaja, morala prihvatiti i potrebu da se do imenovanja biskupom dođe kompromisom i pregovorima. Nakon poraza u Agnadellu, među uvjete predaje, na koju ju je u veljači 1510. godine prisilio papa Julije II., Venecija je uvrstila i bezuvjetno priznavanje rimskog sustava slobodne papinske kolacije nadarbine. C. Cenci, "Senato veneto. «Probae» ai benefici ecclesiastici." u: C. Piana – C. Cenci, *Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV-XV*. [Specilegium Bonaventurinum 3]. Firenze, Quaracchi, 1968, 315-432. A. I. Menniti, "Ecclesiastici veneti, tra Venezia e Roma" u: *Venezia e la Roma dei Papi*. Milano, 1987, 209-234, 209. P. Prodi, «Strutture e organizzazione della chiesa di Venezia tra il XV e il XVI secolo: ipotesi di ricerca» u: *Atti dell'Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna, classe di scienze morali. Memorie* 61 (1970-71), 1-30, 10.

zakašnjenja. Naime, zapisnici sjednica tajnoga konsistorija ukazuju na to da je papa Martin V. već početkom svibnja 1423., do kada je u Kuriju svakako stigla vijest o smrti biskupa Šimuna Dominisa, imenovao njegova nasljednika. Bio je to Marin Crnota (rapskim biskupom imenovan 12. veljače 1414. godine)³⁶ iz iste rapske plemićke obitelji kojoj je pripadao i šibenski biskup Matej (1358.-1388.).³⁷ Nakon samo jedne godine provedene u Trogiru, biskup Crnota je premješten u Trst, a na njegovo je mjesto 1424. godine postavljen Toma Tomasini iz mletačke patricijske obitelji. Dominikanac iz poznatoga venecijanskoga samostana sv. Ivana i Pavla ostvario je blistavu crkvenu karijeru nakon ulaska u dominikanski red 1392. godine: 1410. godine postao je biskupom istarskoga Novigrada, 1420. je premješten u Pulu, a 1423. u Urbino. Papa Eugen IV. ga je 1433. godine imenovao svojim legatom na saboru u Bazelu, 24. listopada 1435. je premješten na biskupiju Macerata-Recanati, a 1440. na biskupiju Feltre-Belluno. Tijekom 15. stoljeća nijedan drugi klerik nije toliko puta promijenio službu: znak je to velikog povjerenja kojeg je uživao kod papa Martina V. i Eugena IV. u provođenju važnih crkvenih reformi.

Nakon premještanja biskupa Tomasinija trogirski je biskupija povjerena na komendatarnu upravu dvojici kurijalnih službenika koji su u Rimu zaokupljeni gradnjom svojih karijera. Najprije ju je, do 23. kolovoza 1437. godine preuzeo Ludovico Trevisan Scarampi (1401.-1465.). Kao blizak i utjecajan suradnik kardinala Gabriela Condulmera (kasniji papa Eugen IV.), 1. srpnja 1440. godine stigao je do vrha crkvene hijerarhije, kada je imenovan kardinalom prezbiterom rimske bazilike sv. Lovre in Damaso, i time preuzeo mjesto voditelja najmoćnijega ureda srednjovjekovne kurije, Apostolske kancelarije, i rezidenciju u neposrednoj blizini trga Campo di Fiori. Među petnaesticom kardinala koji su na konklavi 8. travnja 1455. za novoga papu, Kaliksta III., izabrali katalanskog kanonistu kardinala Alfonsa Borgiju, bio je prisutan i kardinal Scarampi. Zajedno sa avinjonskim kardinalom Alain de Coëtivyjem upravo je on zaslužan i odgovoran za ovaj izbor pape, pa je stoga tijekom nekoliko sljedećih tjedana u Kuriji uživao ogroman ugled. No ubrzo se zamjerio papi i njegovim ambicioznim rodacima, te je udaljen iz papine palače.³⁸ Tijekom trogodišnjega Kalikstovog pontifikata odlučan je njegov boravak na Levantu, gdje je predvodio papinu flotu u ratu protiv Turaka. Smrt je kardinala Scarampija zatekla kao vrlo bogatog

³⁶ ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 60r; *Hier. cath.* I, 101

³⁷ J. Barbarić, „Šibenik, Šibenska biskupija, Šibenski biskupi, u: *Sedam stoljeća Šibenske biskupije*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998. Šibenik, 2001, 79-164, 101-104.

³⁸ K. M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*. Volume II. The Fifteenth Century. Philadelphia, The American Philosophical Society, 1978, 162, 169-170.

čovjeka koji je volio luksuz, a pokopan je u svojoj naslovnoj crkvi. U Trogirsku biskupiju naravno nije nikada stigao: njome je upravljao preko svoga vikara, opata trogirске benediktinske opatije sv. Ivana Krstitelja, trogirana Nikola Lovrinog. Uplašeno glasinama da će im imenovanje novoga komendatarnog upravitelja, Giovannija Vitelleschija (1395.-1440.), doktora kanonskoga prava sa Bolonjskoga sveučilišta, sposobnog političara i okrutnog vojnika³⁹ angažiranog na strani pape Eugena IV., donijeti *detrimentum non modicum, jacturam animarum, rerum spiritualium civitatis et dioecesis necnon destructionem et ruinam Ecclesie et episcopatus, et desolationem non solum cleri sed etiam Universitatis nobilium et populorum civitatis et districtus*,⁴⁰ trogirsko se plemstvo okupilo u Velikome vijeću već 14. rujna 1437. godine. Odlučili su da će u Veneciju poslati plemića Kristofora Blaževog kako bi od Senata zatražio njihovu intervenciju kod pape da im ponovno vrati omiljenog biskupa Tomu Tomasinija, koji je čitavih jedanaest godina biskupiju vodio *sapienter et summa cum laude*. Dakako, papa Eugen IV. svoju odluku nije promijenio, a Vitelleschi je trogirskom biskupijom, poput prethodnika Scarampija, upravljao preko generalnoga vikara, opata Nikole Lovrinog.

Nasilna je smrt kardinala Vitelleschija otvorila put prema trogirskoj biskupiji za mletačkoga patricija Angela Cavazzu, koji je svoju zanimljivu karijeru na jadranskoj obali započeo kao pleban u zadarskoj crkvi sv. Petra *de platea*. Upravo sa ove službe je 1428. godine imenovan rapskim biskupom.⁴¹ U financijskim je kurijalnim uredima napredovao na važne službe: 1431. godine je zamjenik papinog komornika kardinala Francesca Con-

³⁹ C. Pericoli Ridolfini, Giovanni Vitelleschi cardinale e condottiero del '400', in: *Fatti e Figure del Lazio medievale* (a cura di R. Lefevre). Roma, F.lli Palombi, 1978, 539-549. J. E. Law, "Giovanni Vitelleschi: "prelato guerriero" u: *Renaissance Studies* 12/1 (1998), 40-66. C. Canonici, I Vitelleschi di Corneto, in: *Famiglie nella Tuscia tardomedievale. Per una storia*. a cura di Alessandro Pontecorvi e Abbondio Zuppante. Orte 2011, 323-334.

⁴⁰ D. Farlati, *Trogirski biskupi*. Prijevod Kažimir Lučin, uvodna studija i bilješke Jadranka Neralić. Biblioteka Knjiga Mediterana 58. Split, Književni krug, 2010., 336-338. Za razliku od Trogira, komuna u Firenci je još 31. prosinca 1434. godine Vitelleschiju dodijelila građansko pravo i povlastice u financijskom poslovanju. Teško je povjerovati da bi imenovanje firentinskim nadbiskupom od 12. listopada 1435. godine mogao postići bez dozvole Cosima De'Medici koji ga je smatrao svojim bliskim prijateljem. U Sieni je njemu i njegovoj obitelji građansko pravo dodijeljeno 30. travnja 1439. godine, a komuna ga kao "pater et benefactor" oslovljava i 15. ožujka 1440., kada je zatražila njegovo oslobađanje iz zatvora u Castel Sant'Angelo, samo nekoliko dana prije nasilne smrti, 2. travnja. I među rimljanima je Vitelleschi imao snažnu političku potporu. Štoviše, upravo su za njega namjeravali izraditi prvi konjanički kip nakon propasti Rimskoga carstva, i dati mu naslov trećega oca domovine. A. Esch, Il progetto di statua equestre per il Campidoglio del 1436: il problema della tradizione, u: *I Vitelleschi. Fonti, realtà e mito*. Atti dell'Incontro di Studio. Tarquinia, Palazzo Vitelleschi, 25-26 ottobre 1996. (a cura di G. Mencarelli). Tarquinia 1998, 21-22.

⁴¹ Odluka je donesena na tajnom konsistoriju 23. veljače (ASV, Arch. Concist., Acta Misc. 1, f. 182r). Pismo pape Martina V. o imenovanju je zabilježeno u Reg. Lat. 280, ff. 56r-57v.

dulmera; 1433. godine je preuzeo naslov porečkoga biskupa, a kao službenik Apostolske komore sudjelovao je na Saboru u Firenzi.⁴² Gotovo godinu dana nakon imenovanja za trogirskoga biskupa, još je uvijek u Kuriji, 14. ožujka 1441. je imenovan *vicecamerariusom* Apostolske komore, a 15. studenoga 1442. je papa trogirске građane obavijestio kako će im ga poslati čim mu nađe odgovarajuću zamjenu. Za vrijeme uskršnjih blagdana sljedeće su ga godine vjernici dočekali s velikim veseljem i počastima. S povremenim izbivanjima zbog odlazaka u Rim (1445. i 1449. sudjeluje u svečanim svećeničkim zaređenjima) u Trogiru će ostati do smrti. Jedanaestogodišnji period njegove uprave pamtimo po radovima na izgradnji veće i elegantnije sakristije između 1446. i 1450. godine, te izgradnji i opremanju kapele sv. Jerolima (oko 1444. godine). Pozivajući se na stara prava i običaje, arhidakon Luka Ivanov Škobalić je u srijedu 17. svibnja 1452., zbog smrti biskupa Cavazze, sazvaо канонике како би у новој сакристии изабрали генералнога кaptolskog vikara u duhovnim stvarima i istaknuli kandidata za njegova nasljednika. Sudeći prema vijestima koje prenosi Daniele Farlati, i Veliko je Vijeće trogirске комуне, poput Splitske koja je to uredila i statutarnom odredbom, pokušalo utjecati na izbor nasljednika pokojnoga biskupa Cavazze:

“Sutradan Trogirani, bojeći se valjda, da ta crkva ne bi opet bila povjerena nekom biskupu koji bi, stalno nenazočan, vodio poslove kršćanstva i crkve preko vikara, sazvaše Vijeće plemića i prisvojiše pravo birati biskupa. A izabran bi Jakov Justiniani iz mletačkog plemićkog roda iz reda benediktinaca, pitomac padovanske kongregacije sv. Justine, muž vanredne čestitosti i pobožnosti. I poslan bi u Mletke glasnik da traži potvrđenje ovog izbora. *Godine 1452., 18. svibnja. Budući da je trogirска crkva zbog smrti poštovanog oca gospodina Anđela Chavatija, bivšeg posljednjeg biskupa, ostala bez svog poglavara i pastira, donosi se odluka da plemići ovog Vijeća glasovanjem izaberu, odnosno imenuju i predlože za potvrdu biskupa, koji će za trogirску glavnu crkvu i grad, kao i za dijecezu biti koristan i djelotvoran u spašavanju i vođenju duša, itd. Po propisanom glasovanju svih plemića, uz samo jedan protivni glas, za biskupa i pastira duša trogirске crkve, grada i dijeceze bi izabran i imenovan časni otac, gospodin brat Jakov Justiniani pokojnoga gospodina Andrasija iz kongregacije sv. Justine, reda sv. Benedikta, vrlo pobožan muž kojega krase čudorednost življenja, vrline i čestitost. Navedenog dana donosi se odluka gospodina kneza i sudaca, itd. potom bi izabran plemenit muž Šimun Sobothe za poklisara da pođe pred mletački senat, da ga obavijesti o spomenutom izboru te zatraži da bude potvrđen,*

⁴² Njegov se potpis nalazi na Dekretu o ujedinjenju Zapadne i Istočne Crkve (ASV, AA. ARM. I-XVIII, br. 397 i 411) od 6. srpnja 1439. godine. Pored njega, na ovom su saboru prisutni i tršćanski biskup Marin Crnota i osorski Petar Leoni.

*i da još k tome smjerno i pokorno zamoli neka se udostoji providjeti kako bi taj izbor polučio učinak.*⁴³

Međutim, ni u Veneciji niti u Rimu izbor Jakova Giustinijanija nije prošao. Papa Nikola V. je još za života biskupa Cavazze mjesto rezervirao kleriku Apostolske komore Jakovu Turlonu, koji je u prisutnosti 14 kardinala okupljenih na tajnom konsistoriju imenovan već 1. lipnja,⁴⁴ a u Trogir je stigao pred kraj iste, ili najkasnije početkom 1453. godine. Tijekom njegove uprave u katedrali su obavljene brojne građevinske aktivnosti – za izgradnju krstionice uz glavni, Radovanov portal, i predivnu kapelu sv. Ivana Trogirskog angažirao je ponajbolje arhitekta i kipare Andriju Alešija, Nikolu Firentinca (koji mu je izradio i nadgrobni spomenik) i Ivana Duknovića. Dao je izgraditi i novu biskupsku rezidenciju jer je stara uništena tijekom mletačkoga bombardiranja 1420. godine.

Biskup Turlon je umro u studenom 1483. godine i sahranjen u kapeli sv. Ivana Trogirskoga koju je dao sagraditi u svojoj katedrali. Jasno, odmah nakon njegove smrti započeli su pregovori za imenovanje njegova nasljednika između katedralnoga kaptola, Velikoga vijeća, Senata u Veneciji i papine kurije u Rimu.

„Trogirani se još jednom latiše onoga, što prije bijahu učinili uzaludno i pozvavši na skupštinu za izbor biskupa one koji su imali pravo pristupa u opće vijeće i glasovati na izborima, izabraše za biskupa Ludovika Koriolana de Cipico, kako je poznato iz knjige vijeća.“ i: „*Izbor Ludovika Koriolana de Cipico, doktora kanonskog prava za biskupa trogirskog. 1483., dana 27. mjeseca studenoga. Na općem vijeću plemića grada Trogira, koje se, kako je običaj, sabralo na glas glasnika i na znak zvona po nalogu spomenutoga velmožnog gospodina kneza, u donjoj dvorani njihove palače bi učinjeno niže zapisano. Najprije, naime, glasovanjem prema povlasticama, pravima i običajima, od većine toga vijeća plemića, za trogirskog biskupa bi izabran gospodin Koriolan de Cipico, doktor kanonskog prava, itd. Na rubu je bilo dopisano: Izbor budućeg biskupa na mjesto prečasnog gospodina Jakova Turlona nekadašnjeg i posljednjeg trogirskog biskupa.*”⁴⁵

Papa je novim trogirskim biskupom imenovao Leonella Chiericata⁴⁷, kurijalnoga službenika angažiranoga u diplomaciji. S njegovim imenova-

⁴³ Farlati, *Trogirski biskupi*, 345-346.

⁴⁴ Papina bula o imenovanju od 5. lipnja: ASV, Reg. Lat. 480, ff. 60v-62r.

⁴⁵ Isto, 352.

⁴⁶ Leonello Chiericati je izdanak ugledne vicentinske patricijske obitelji, koji se školovao u Vicenzi i Padovi gdje je stekao stupanj doktora kanonskoga prava. Uživao je osobito povjerenje kardinala Marka Barba, nećaka pape Pavla II. i bio njegov blizak suradnik. Neko je vrijeme bio vikar vatikanske bazilike, a 8. siječnja 1472. uslijedilo je imenovanje za rapskog biskupa. Nije poznato je li odlazio u Rab ili je biskupijom upravljao iz Rima preko svojih vikara. S kardinalom Barbom putovao je po Njemačkoj kao poseban papin izasla-

njem završava i serija biskupa koji su u biskupiji trebali provesti čitav niz važnih reformi. Njegov nasljednik Francesco Marcello je trogirskom biskupijom nominalno upravljao od 22. listopada 1488. do svoje smrti u Veneciji 15. srpnja 1524. godine. Prema onome što Jacopo Coleti prenosi od Marina Sanuda koji je biskupa osobno dobro poznao, stječe se dojam da je Trogir doživljavao kao mjesto progonstva, iz kojega je trebalo što prije pobjeći! I doista, učinio je sve da mu to pođe za rukom, ali jednostavno nije imao sreće! Naime, u rujnu 1490. se kandidirao za patrijarha Venecije, a u rujnu 1497. za patrijarha Akvileje, no u oba je slučaja Senat podupirao druge kandidate. Već od samog početka 1503. pa sve do 1517. godine u Senatu je podnosio kandidaturu za bilo koje drugo mjesto na teritoriju Mletačke Republike: u ožujku 1503. mu je nedostajalo glasova za mjesto biskupa u Cremoni, a u travnju za mjesto biskupa u Veroni. Jednako tako nije prošao niti na ponovljenom glasovanju za veronskog biskupa u srpnju 1508. godine. Napokon je 18. rujna te godine dobio dekret Senata za biskupsko mjesto u Vicenzi, ali se odluci žestoko suprotstavio papa Julije II., koji je na to mjesto želio namjestiti svog nećaka Franciotta de Rovere. Senat je, naravno, popustio pa je biskup Marcello i nadalje, protiv svoje volje, ostao u Trogiru. 1517. godine je ponovno požurio u Veneciju, "posjetio Zbor otaca, zamolio dužda da privoli Senat neka preko glasnika isposluje od vrhovnog svećenika, da na mjesto padovanskog biskupa, koji će uskoro umrijeti postavi njega. Patio je naime vrlo teško zbog odbijenice za vičentinsku biskupiju što ju je donio Julije II.... Ali mu se ni tada, ne znam kojom njegovom kobi, želja nije ispunila".⁴⁷

Unatoč obećanju koje je papa Bonifacije VIII. (1295.-1304.) dao zadarskome i splitskome nadbiskupu povodom osnivanja Šibenske biskupije, zabilježenom u osnivačkoj povelji objavljenoj u Rimu 1. svibnja 1298. godine,⁴⁸ da će katedralni kanonici ubuduće sami birati biskupa, Rimska je kurija na samom početku 15. stoljeća preuzela izbor šibenskoga biskupa. Naime, papa Bonifacije IX. je biskupa Antuna de Ponte, doktora kanonskoga prava, koji je biskupijom upravljao od 16. travnja 1391. godine,⁴⁹ premjestio u Concordiju, a istoga dana, 27. veljače 1402.⁵⁰ njegovim nasljednikom

nik. Trogirskim je biskupom postao 19. siječnja 1484., a u mjesecu studenom je otputovao u Trogir. Krajem 1487. otišao je u Pariz kao član papinskog izaslanstva kralju Karlu VIII. Dok se kao apostolski nuncij nalazio u Francuskoj 22. listopada 1488. godine je premješten za biskupa u Concordiju, a 1496. godine dobio je na komendatarnu upravu opatiju Sv. Ambroza u Ninu. Anna Foa, "Chiericati Leonello" *Dizionario biografico degli italiani* 24 (1980), 682-689; S. Kovačić, *Hrvatski biografski leksikon* 2, 652.

⁴⁷ Farlati, *Trogirski biskupi*, uvodna studija str. 38.

⁴⁸ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. vol. VII. Zagreb, 1909., 304-305, br. 263.

⁴⁹ ASV, Reg. Lat. 13, ff. 63r-64v. Sjednici tajnoga konsistorija na kojoj je objavljeno njegovo imenovanje prisustvovalo je 16 kardinala. Barbariç, "Šibenik, Šibenska biskupija", 106-107.

⁵⁰ ASV, Reg. Lat. 102, ff. 113v-114r. *Hier. cath.* I, 449.

imenovao šibenskoga primicerija Bogdana Pulšića. Antuna de Ponte pratimo u vatikanskim izvorima upravo od početka pontifikata pape Bonifacija IX. Kao akvilejski kanonik vjerojatno je studirao u Rimu; sa doktoratom kanonskoga prava stekao je papinu naklonost pa je ubrzo postao članom papina domaćinstva, auditorom apostolske palače i članom papine kapele (*capellanus S.P., causarum palatii apostolici auditor*). Dakako, svoju je karijeru nastavio graditi u okvirima Kurije i nakon promocije na mjesto šibenskoga biskupa, pa ćemo ga u vatikanskim izvorima naći i 6. veljače 1397. godine kada ga je Bonifacije IX. imenovao sakupljačem, *collector*, dugova za Apostolsku komoru u ugarskim nadbiskupijama Kaloči i Estergomu.⁵¹

Biskup Pulšić je tijekom ceremonije posvećenja papi Bonifaciju IX. položio prisegu vjernosti u kojoj se obvezao da neće poduprijeti protupape Klementa VII. i Ivana XXIII.⁵² U trenutku predaje Veneciji 1412. godine Šibenčani su se uzaludno pokušali suprotstaviti nepridržavanju odredbe iz povlastice koju su dobili od osnivača njihove biskupije, pape Bonifacija VIII. Rimska je kurija, doduše, početkom 1437. godine gotovo prešutno prešla preko kanoničkog izbora Jurja Šišgorića iz šibenskoga samostana sv. Dominika, no, već je njegovoga nasljednika, doktora prava Urbana Vignaca (1454.-1468.) a zatim i Luku Tolentića (1468.-1491.) te Franju Quirinija (1491.-1495.) postavio papa.⁵³

Nakon smrti biskupa Pulšića, ne poznavajući kanonskih prepreka za takav izborni postupak, Kaptol je sazvao sve one koji su prema starim običajima dužni sudjelovati u izboru, te za svoga novog biskupa složno, *concorditer*, izabrao magistra bogoslovije, dominikanca Jurja Šišgorića iz šibenskoga samostana sv. Dominika, koji je već bio zaređen za svećenika (dakle imao je i odgovarajuću kanonsku dob od 30 godina!). Kaptol je Jurju izdao dekret o imenovanju kojeg je on na konsistoriju u Rimu predstavio papi. Premda je imao primjedbi na izborni postupak, (jer se nije vodilo računa o papinom pravu rezervacije!), papa je nakon savjetovanja s kardinalima na konsistoriju održanom 15. travnja 1437., kada je izvješće podnio kardinal rimske bazilike sv. Marka Angelotto Fusco, izbor ipak potvrdio.⁵⁴ O izboru je izdano više papinskih bula⁵⁵ kojima su primatelji (Kaptol, kler, stanovnici grada i biskupije, te vazali šibenske crkve) pozvani da Jurja prihvate svojim novim biskupom i osiguraju mu sve počasti. Konačno, jedna je bula odaslana splitskom nadbiskupu - metropolitu novoizabranog bisku-

⁵¹ ASV, Arm. XXXIII, 12, f. 189r-v.

⁵² D. Farlati, *Illyricum Sacrum*, vol. IV, 467 (tekst prisege).

⁵³ J. Soldo, Crkvene prilike u Šibeniku u 15. stoljeću, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6 (1982), 108-115, ovdje 108. *Hier. cath.* II, 236.

⁵⁴ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 66, f. 58v.

⁵⁵ ASV, Reg. Lat. 354, ff. 250r-251v: Bologna, 15. travnja 1437. godine.

pa s pozivom da s istom odanošću i poštovanjem nastavi brinuti o svojoj sufraganskoj biskupiji.

U petak 27. srpnja 1454. godine na Tajnom je konsistoriju papa, po savjetu svojih najbližih suradnika kardinala, novim šibenskim biskupom imenovao Urbana Vignatija, doktora prava i arhidakon crkve u Veneciji.⁵⁶ Papina su pisma o ovom imenovanju upućena kaptolu, kleru i stanovništvu i vazalima grada Šibenika i njegove biskupije, i konačno, splitskome metropolitanskom nadbiskupu.⁵⁷ I nakon biskupskoga posvećenja imao je dozvolu da drži nadarbine u godišnjoj vrijednosti od 100 florena kako bi smanjio dugove koji su mu se namnožili u kratkom vremenu od imenovanja do posvećenja.⁵⁸ 10. ožujka 1465. iz Rima je papa Pavao II. nakon smrti posljednjega arhidakona Petra Ivanovog, šibenskim arhidakonom imenovao Antuna Pagana,⁵⁹ osobnoga biskupovog tajnika i člana njegova kućanstva, te kanonika prebendara u crkvi sv. Fidencija de Meliadino padovanske biskupije. Antun je već pred papom u Kuriji položio prisegu vjernosti, a vicentinski biskup – (kardinal Pietro Barbo, budući papa Pavao II.!), Juraj, opat šibenskoga benediktinskoga samostana Sv. Nikole, i trogirski kanonik Jerolim Mazarolić dobili su nalog da ga uvedu u posjed ove najviše časti u šibenskom katedralnom kaptolu. Biskup Vignati je 28. siječnja 1465. godine imenovan komendatarnim upraviteljem skadarske opatije sv. Sergija i Baka, a od 10. ožujka 1467. godine, kada je imenovan vikarom bazilike sv. Petra, zasigurno živio u Rimu.⁶⁰ Umro je u Portu, predgrađu Rima pred kraj 1468. godine, a 1470. je Juraj Dalmatinac kao opunomoćenik prokuratora otišao u Rim kako bi dobio i preuzeo novac što ga je preminuli biskup ostavio.⁶¹

I nakon posvećenja šibenski biskup Urban Vignati ima dozvolu da drži nadarbine u godišnjoj vrijednosti od 100 florena kako bi smanjio dugove koji su mu se namnožili u kratkom vremenu od imenovanja do posvećenja.⁶²

Korčulanski je arhidakon sa doktoratom prava Luka Tolentić,⁶⁴ apostolski legat u Bosanskom kraljevstvu, i kandidat katedralnoga kaptola za

⁵⁶ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 72, f. 87v.; 75, f. 86r. Barbarić, *Camera Apostolica*, br. 781.

⁵⁷ ASV, Reg. Lat. 492, ff. 40v-42r.

⁵⁸ ASV, Reg. Vat. 430, f. 139r-v: Rim, 26. srpnja 1454. godine.

⁵⁹ ASV, Reg. Lat. 605, ff. 277r-278v.

⁶⁰ Reg. Vat. 542, ff. 212v-214r.

⁶¹ Soldo, "Crkvene prilike", 112.

⁶² ASV, Reg. Vat. 430, f. 139r-v: Rim, 26. srpnja 1454. godine.

⁶³ Korčulanin Luka de Tollentis je rođen 1428. godine a u dobi od 25 godina imenovan je kanonikom. Krajem 1458. ili početkom 1459., a tada je već papin kapelan, imenovan je arhidakonom korčulanske crkve, na mjesto ispražnjeno smrću izvan Rimske Kurije njegovoga pret hodnika, papinog akolita i kapelana Bonina Tolentića. Doduše, arhidakonat je prije njega ponuđen korčulanskom prezbiteru Radislavu Ivanovom, no kako pismo o imenovanju nije sastavljeno, Radislav je preko svoga zastupnika kanonika iz Narnija Aleksandra *de Speculo*, u Kuriji pred papom podnio ostavku. Pored arhidakonata, od Bonina je «naslijedio» i njegove

nasljednika korčulanskoga biskupa Luke Leona iz srpnja 1462., tek 18. kolovoza 1469. godine⁶⁴ dobio biskupsku stolicu, onu u Šibeniku! Istoga je dana dobio i dozvolu da sam izabere dvojicu ili trojicu svećenika (biskupa) koji će ga posvetiti.⁶⁵ Dakako, svoju je crkvenu karijeru ostvarivao kao papin diplomat: za Siksta IV. je najprije boravio u Burgundiji, a 1486. i u Njemačkoj.⁶⁶ Biskup Tolentić se u Šibenik vratio tek pred smrt: tu je umro u dobi od 63. godine u noći između 6. i 7. travnja 1491. Samo nekoliko dana ranije, 3. travnja, odredio je za gradnju šibenske katedrale Sv. Jakova svotu od 200 dukata što mu je morao dati komendator sv. Nikole u luci, a za to se u katedrali za njega na godišnjicu smrti morala održavati svečana misa (aniverzal). Oporuku je sastavio dan prije smrti: u njoj su spomenuti brojni dužnici s raznih europskih dvorova na kojima je boravio kao papin legat, brojni rođaci i neke crkve na otoku Korčuli. Sjetio se i svoje šibenske katedrale, za čiju je gradnju ostavio 50 lira.⁶⁷

U **Skradinu**, gradiću pored Šibenika, i njegovoj biskupiji polovicom 15. stoljeća upravljao je, prema Franji Emanuelu Hošku, dubrovački franjevac Aleksandar koji je u crkvenim krugovima uživao glas vrsnoga pastoralnog djelatnika, osobito u suzbijanju krivovjerja. Budući da je biskupijom upravljao bez odobrenja rimskih crkvenih vlasti, morao je 1460. upravu prepustiti doktoru prava Jakovu Bragadenu, kleriku porijeklom iz Venecije sa brojnim crkvenim nadarbinama u okolici Padove, Trevizu i Zadru, te najvažnije od svega: *cubicullariusu* papa Nikole V., Kaliksta III. i Pija II.⁶⁸ Nakon Bragadenovog premještanja na mjesto ninskog biskupa⁶⁹ od 5. ožujka

---

crkve sv. Petra u Korčuli, sv. Mihovila, i dubrovačku crkvu sv. Feliksa izvan gradskih zidina. Kada je 1469. godine imenovan šibenskim biskupom, u trenutku imenovanja i posvećenja u posjedu je imao kanonikat sa prebendom u Tršćanskoj biskupiji, dubrovačku crkvu sv. Feliksa izvan gradskih zidina u laičkom patronatu; kanonikate sa prebendom u Korčuli i u Hvaru, te crkve u laičkom patronatu sv. Petra de Insula, sv. Mihovila u Žrnovi i sv. Ivana. Nakon imenovanja šibenskim biskupom njegove su nadarbine dodijeljene doktoru kanonskoga prava i prezbiteru iz Venecije Antoniju *Urso*, koji je *continuus commensalis* Giovannija Michiela, apostolskog protonotara i kardinala sv. Lucije *in Septemsolis* te *auditora causarum* Apostolske Palače. Od 1462. godine Tolentića nalazimo u diplomatskim misijama u Bosni, a nakon smrti biskupa Luke Leona početkom srpnja iste godine kanonici su ga izabrali za korčulanskog biskupa. Papa Pio II. je odbio potvrditi njihov izbor pa je novi korčulanski biskup imenovan tek 7. veljače 1463. godine. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*, 264-265, 278-279.

⁶⁴ ASV, Reg. Lat. 677, ff. 12r-13v.

⁶⁵ ASV, Reg. Lat. 677, f. 14r.

⁶⁶ J. Paquet, Une ébauche de la nonciature de Flandre au XVe siècle. Les missions dans les Pays Bas, de Luc de Tolentis, évêque de Sebenico (1462-1464), *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome* 25 (1949), 27-144.

⁶⁷ Soldo, Crkvene prilike, 112.

⁶⁸ ASV, Reg. Lat. 493, ff. 21v-22v: Rim, 20. listopada 1454.; Reg. Lat. 533, ff. 123r-124r i Reg. Lat. 534, ff. 57r-58r: oba od 18. srpnja 1458. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*, 266.

⁶⁹ Kao ninski biskup spomenut je u papinoj propusnici (*salvus conductus*) od 11. travnja

1462., Pio II. je 19. ožujka 1463.⁷⁰ skradinskim biskupom imenovao doktora kanonskoga prava, u Kuriji već dobro poznatoga trogiranina Fantina de Valle (koji je na Badnjak 1459. godine “naslijedio” Bragadenov kanonikat u zadarskoj katedrali, a posljednjega dana u godini i šibenski katedralni kanonikat). Dakako, nakon Fantinove smrti krajem listopada 1475., upravu skradinskom biskupijom povjerio je papa Siksto IV. Nikoli Modruškom već 3. studenoga. Nikola je 28. travnja 1479. u papine ruke dragovoljno podnio ostavku; biskupija je zatim dodijeljena teologu franjevcu Petru Marciju. Kako radi ove ostavke kurijalni službenik i biskup ne bi trpio znatnu materijalnu štetu papa Siksto IV. je pismom u formi *motu proprio* odredio da će mu Petar Marcije do kraja života plaćati godišnje obeštećenje (*pensio*) u iznosu od 120 florena. Budući da papinska imenovanja nisu provedena, jer su biskupi Fantino de Valle i Nikola Modruški angažirani u poslovima Kurije, skradinskom je biskupijom od 1463. do 1479. uz prešutno odobrenje Rima i suglasnost susjednih biskupa, stvarno upravljao Aleksandar.⁷¹

U **Kotoru** je nakon smrti benediktinca Antona (1410.-1420.) iz apulskoga grada Bitonta početkom ljeta 1421. godine⁷² katedralni kaptol sv. Trifuna zajedno sa svim klericima i stanovnicima grada Kotora izabrao franjevca Rajmunda iz Viterba. Zamolili su zatim predstavnike vlasti Mletačke Republike za intervenciju kod pape kako bi izbor Kaptola bio potvrđen. 22.

1469., kako bi otišao u Spoleto gdje će obavljati službu rizničara (*thesaurarius*) ASV, Cam. Ap., Div. Cam. 33, f. 228r-v.

⁷⁰ ASV, Reg. Lat. 586, ff 276r-277v; *Hier. cath.*, II, 231.

⁷¹ F. E. Hoško, *Hrvatski biografski leksikon*, I, Zagreb 1983, 70. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*, 266-267.

⁷² Anton iz Bitonta je na bokokotorskom području zabilježen barem od 22. listopada 1397. kada je imenovan opatom samostana Sv. Jurja kod Perasta. Prema ispravi koju je 7. travnja 1405. godine sastavio notar, kancelar i tajnik kotorske komune Antonio *Puctio de Actis de Santo Genesio*, jednoglasno je izabran za osobitoga poslanika i zakonitog prokuratora kotorske komune, sa širokim ovlastima i punomoćima da je predstavlja u pregovorima u Veneciji, gdje je stigao 3. kolovoza. Budući da se Kotorska komuna dragovoljno želi predati pod vlast Republike, ovlašten je da grad Kotor, njegovu tvrđavu i distrikt sa svim prihodima od soli i drugih carina preda Veneciji. Papa Grgur XII. je opata Antona iz Bitonta postavio na čelo Kotorske biskupije početkom 1410., njegovo mjesto opata sv. Jurja dodijelio je kardinalu Sabine Henriku *de Minutulis*, koji je ubrzo podnio ostavku, te je 14. ožujka postavljen benediktinac Augustin iz Askolija u Apuliji. Novoimenovani je kotorski biskup osobno prisutan u Bologni gdje je 10. veljače apostolskoj komori obećao do Uskrsa uplatiti pristojbe. Katarina Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora 1420-1513*. Beograd, Magelan Press, 2013, 62-74. Iz isprave pape Martina V. od 5. svibnja 1421. u Vatikanskom tajnom arhivu (ASV, Reg. Lat. 214, ff. 35v-36r) koja je uslijedila nakon molbe kotorskoga prezbitera Marina Jakova de Pasqualibus, saznajemo da ga je biskup Anton iz Bitonta isključio iz utrke za imenovanje rektora crkava sv. Ivana i sv. Marka *de Portella* u korist Nikole Trifunovog i Nikole Milanija. Spomenut je i u ispravi pape Martina V. od 30. lipnja 1421. (Reg. Lat. 215, ff. 126r-127r) o imenovanju kotorskoga prezbitera Stjepana Marka Fabrija rektorom crkve Sv. Nikole de Iagnea, nakon smrti pokojnoga rektora Jakova Sassija.

srpnja je Senat odlučio da će njihovu molbu poduprijeti.⁷³ Međutim, papa Martin V. je još za života biskupa Antona za sebe rezervirao imenovanje kotorskoga biskupa. Saznavši za biskupovu smrt od povjerljivih svjedoka, savjetovavši se sa kardinalima na sjednici tajnoga konsistorija, prihvatio je izbor kotorskih kanonika i preporuku mletačkih vlasti, 13. kolovoza je postavio Rajmunda iz Viterba na mjesto kotorskoga biskupa.⁷⁴ Pisma sličnoga sadržaja odaslana su članovima kaptolskoga zbora, kleru i laicima grada Kotora i njegove biskupije, i dubrovačkome nadbiskupu s pozivom da svoga sufragana, izabranoga kotorskoga biskupa pomaže u službi. 22. kolovoza 1421. osobno prisutan u Rimu, Rajmund je uplatio dio obećanih pristojbi, a do 24. srpnja sljedeće godine preko franjevca Jakova iz Pule uplatio je ostatak svoje obaveze.⁷⁵ Rajmund iz Viterba je umro najvjerojatnije tijekom epidemije kuge, koja je odnijela i prvoga mletačkoga kneza Antonija delle Boccole. Datumom 22. lipnja 1422. datirana je odluka Mletačkoga Senata koja kotorskog biskupa ovlaštava da se pismom obrati papi i kardinalima, kako bi se u Kuriji razjasnilo pitanje nekih crkava koje su u raškom kraljevstvu osnovali Kotorani, a našle su se pod duhovnom vlašću barskoga nadbiskupa. U ovoj misiji Katarina Mitrović vidi prvi spomen nastojanja kotorskoga biskupa da u vrijeme "mletačke vlasti, i uz njenu punu podršku ostvare jurisdikciju nad katoličkim crkvama na području Despotovine."⁷⁶

Kotorski je biskup Marko *Niger* svoj boravak u Mantovi, kada je tamo rezidirao i papa Pio II. sa svojom Kurijom, iskoristio za posvećenje prije odlaska u biskupiju, a 5. prosinca 1459. godine na ime integralne uplate svojih zajedničke i malih pristojbi papinom rizničaru (*vicethesaurarius*) biskupu Nikoli *Fortiguerra de Pistorio*⁷⁷ preko banke Aleksandra *de Miraballis* i njihovih partnera uplatio obveze prema Apostolskoj komori.⁷⁸

Čak i nakon izbora za biskupa klerici bi nastavili obraćati veću pažnju svojim svjetovnim dobrima. Niti jedna dalmatinska biskupija ne raspolaže osobito bogatim godišnjim приходima, međutim, čini se da su se biskupi imenovani na kotorsku biskupiju osobito često žalili na siromaštvo prihoda biskupske menze i tražili dodatne prihode kako bi se uspješnije nosili sa troškovima koje donosi život na biskupskoj časti. Kada je 21. studenog 1453. godine imenovan kotorskim biskupom padovanski kanonik, klerik Apostolske Komore i papin kapelan, doktor kanonskog prava Bernard iz Venecije zatražio je, i dobio, dozvolu da zadrži svoja primanja s nadarbine u crkvi sv.

⁷³ Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora*, 75-85, 76.

⁷⁴ ASV, Reg. Lat. 217, ff. 165v-166v.

⁷⁵ Barbarić, *Camera Apostolica*, br. 519, br. 585, br. 590.

⁷⁶ Mitrović, *Mlečani episkopi Kotora*, 84-85.

⁷⁷ *Hier. cath.*, II, 13, 249.

⁷⁸ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 78, f. 55v; Barbarić, *Camera Apostolica*, br. 875.

Martina *de Plebe Sacci* iz Padove jer mu prihodi od 300 florena koje menza donosi nisu dovoljni.⁷⁹ Jedva dvije godine poslije zatražio je i dobio i prihode prebende (25 florena), seoske crkve sv. Hermagore i Fortunata *delle Conche* u Padovanskoj biskupiji u iznosu od 20 florena.⁸⁰ Njegov nasljednik na biskupiji Marko Niger izabran je za biskupa 7. studenoga 1459. godine, a iz dokumenta od 1. rujna 1463. godine saznajemo da prihodi biskupske menze iznose jedva 200 florena od kojih *dignitatis episcopalis decentiam non valet* pa je zatražio da mu se do kraja života ostave prihodi od kapele sv. Egidija u Vallisugana.⁸¹ I Petar *de Brutis* koji na kotorsku biskupiju dolazi nakon nadbiskupije u Kroji imao je sudeći prema dokumentima, znatne financijske teškoće. Naime, 12. rujna 1484. godine papa Inocent VIII. je potvrdio dozvolu Siksta IV. (zbog papine iznenadne smrti pismo o tome nije sastavljeno) kojom mu se ostavljaju prihodi crkve sv. Agate u Veneciji s dušobrižništvom koju je po papinoj proviziji držao u komendi kako bi se u skladu s biskupskom časti mogao lakše izdržavati. Godišnji приход procijenjen na 24 florena sjedinjen je приходima biskupske menze koji iznosi 200 florena.⁸² Jedva 9-10 mjeseci kasnije (23. lipnja 1485. godine) biskup Petar dobio je, nakon što je papi Inocentu VIII. podnio regularnu molbu, dozvolu da приходima svoje biskupske menze koji su *tenues et exiles* sjedini i prihode (u iznosu od 130 florena) menze benediktinskog samostana sv. Jurja koji je nakon smrti izvan Kurije opata Trifuna ostao bez poglavara.⁸³ Četiri godine poslije biskup Petar je u papine ruke podnio ostavku na crkvu sv. Ubalda u Veneciji, papa je ostavku prihvatio i na ispražnjeno mjesto imenovao rektora crkve sv. Trojstva *de Fosso* u Padovi (*S. Trinitatis de Fosso*) čiji je godišnji приход procijenjen na 75 florena. Kako pak radi ovog odreknuća ne bi trpio materijalnu štetu, novi će mu pleban Toma *de Guilermis* svake godine u dva terminau Veneciji isplaćivati obeštećenje, *pensio* u iznosu od 25 florena.⁸⁴

I na starom se biskupskom sjedištu **Skadru** tijekom 15. stoljeća izmijenio čitav niz prelata. Neki od njih biskupski su položaj dobili upravo zahvaljujući papinoj rezervaciji i dobrim vezama sa visoko pozicioniranim službenicima Kurije. Osobno prisutan u Kuriji, 10. lipnja 1401. godine izabrani je biskup Kristofor (sjednici tajnog konsistorija nazočilo je 9 kardinala, koji će među sobom podijeliti uplatu pristojbi) Apostolskoj Komori obećao uplatiti svotu od 33 zlatna florena i male uobičajene pristojbe, te zaostatke svojih prethodnika Arduina i Henrika.⁸⁵ Za svoje su prethod-

⁷⁹ ASV, Reg. Lat. 484, f. 84r-v: Rim, 21. studenog 1453.

⁸⁰ ASV, Reg. Lat. 503, ff. 195v-196v: Rim, 22. svibnja 1455.

⁸¹ ASV, Reg. Lat. 590, ff. 260v-261r: Tivoli, 1. rujna 1463.

⁸² ASV, Reg. Lat. 847, ff. 372v-373v: Rim, 12. rujna 1484.

⁸³ ASV, Reg. Lat. 839, ff. 48v-49v: Rim, 23. lipnja 1485.

⁸⁴ ASV, Reg. Lat. 892, ff. 300v-302r: Rim, 17. ožujka 1489.

⁸⁵ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 57, ff. 62v-63r.

nike Meliorina, Andruina i Henrika istu svotu ponudili i novoizabrani biskupi Progano Pintzenego, osobno prisutan u Komori 8. listopada 1403. godine⁸⁶ i Ivan (kojeg je imenovao Bonifacije XI., no zbog papine smrti pismo o imenovanju nije sastavljeno pa mu je na njegovu molbu 13. ožujka 1407. godine papa Grgur XII. dozvolio da izabere svećenike koji će ga posvetiti i od njega preuzeti prisegu vjernosti)⁸⁷ u čije se ime u subotu 19. ožujka 1407. godine na uplatu pristojbi za Apostolsku komoru i kardinalski zbor obvezao kanonik Marin de Berardinis.⁸⁸ Samo je papa Martin V. znao razloge zbog kojih biskup Ivan tri godine nije rezidirao u svojoj biskupiji, a razloge je vjerojatno čuo od biskupa osobno⁸⁹ kada je na njegovo mjesto za upravitelja u duhovnim i svjetovnim stvarima biskupije 23. prosinca 1427. godine postavio dominikanca s bakalaureatom iz bogoslovije⁹⁰ Marina Teldija iz Venecije. Iz pisma upućenog 11. rujna 1427. godine⁹¹ pulatskom biskupu⁹² saznajemo o molbi skadarskog biskupa Ivana kako su prihodi njegove biskupske menze smanjeni upravo zbog učestalih turskih upada i pljački na granicama skadarske biskupije. Biskup Ivan je umro najvjerojatnije tek krajem 1450. godine. Čim je vijest o njegovoj smrti stigla u Kuriju, pozivajući se na pravo rezervacije na imenovanje skadarskog biskupa, papa Nikola V. je na sjednici tajnoga konsistorija u petak 9. siječnja 1451. potvrdio izbor dominikanca Emanuela iz Kandije, sa licencijatom iz bogoslovije.⁹³ Izvješće je podnio kardinal Petar Barbo. O papinoj su odluci pisma odaslana kanonicima i kleru skadarske katedrale, vazalima i stanovnicima grada i biskupije, te barskom nadbiskupu franjevcu Andriji *de Mule*. Gotovo tri godine nakon biskupskog imenovanja, Emanuel je krajem rujna 1453. godine u Rim uputio molbu⁹⁴ kojom je kuriju obavijestio kako su nesretne ratne okolnosti znatno osiromašile njegovu biskupsku menzu, i zatražio sjedinjenje prihoda opatije Svetih Sergija i Baka u iznosu od 200 zlatnih florena, s приходima biskupske

⁸⁶ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 57, f. 103v.

⁸⁷ ASV, Reg. Lat. 128, ff. 186v-187r. *Hier. cath.* I, str. 440.

⁸⁸ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 57, f. 162r-v.

⁸⁹ ASV, Reg. Lat. 280, f. 158v-159r.

⁹⁰ ASV, Reg. Lat. 280, ff. 158v-159r. Njemu je mjesto oduzeto 19. ožujka 1428: ASV, Arch. Concist., Acta Misc. I, f. 183v.

⁹¹ ASV, Reg. Lat. 279, ff. 128r-129v.

⁹² Najvjerojatnije se radi o Dusmanu, kojeg je Martin V. imenovao 30. travnja 1427. godine. ASV, Misc. Arm. XII, 121A, f. 108v. U rimskom je uredu Apostolske komore u prisutnosti klerika Nikole de Mercatello, Nikole de Valle i Alfonsa Roderika, te bilježnika Antona de Sarzana, opat benediktinskog samostana sv. Stjepana de Assella *Georgius*, kao zastupnik novoizabranog pulatskog biskupa Dusmana 24. ožujka 1428. godine obećao u dva obroka uplatiti svotu od 33 1/3 zlatnih florena komori i kardinalskom zboru za zajedničke i male pristojbe. ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 64, f. 44r. Reg. Lat. 267, f. 315v-316v.

⁹³ ASV, Reg. Lat. 462, ff. 23r-24v.

⁹⁴ ASV, Reg. Suppl. 462, f. 296r.

menze. Papa, koji o teškom stanju opatije nema drugih podataka, 5. listopada je uputio nalog ulcinjskom biskupu Paganinu (lipanj 1441.- 1482.) da od svjedoka prikupi vjerodostojne podatke, a zatim prihode opatije sjedini s prihodima biskupske menze. To će biskupu Emanuelu i njegovim nasljednicima omogućiti dostojno uzdržavanje na biskupskoj časti.⁹⁵

Papa Pio II. već je tijekom prvih mjeseci svog pontifikata bio dobro obaviješten o teškom stanju biskupija Skadar i Sapa, koje su pod stalnom opasnošću od turskih vojnih upada.⁹⁶ Nakon što je u Kuriju stigla vijest o smrti posljednjeg biskupa Sape Jurja (*Georgius*, koji je imenovan početkom 1440. godine),⁹⁷ pozivajući se na odluku svog prethodnika pape Kalista III. o rezervaciji na imenovanje biskupa, 13. je studenog 1458. godine skadarskog biskupa Emanuela imenovao komendatarnim upraviteljem Sape.⁹⁸ Nakon Emanuelove smrti papa Pavao II. je iskoristio svoje pravo rezervacije na imenovanje skadarskog biskupa, te je 6. ožujka 1465., poslušavši savjete članova kardinalskog zbora, izabrao regularnog kanonika sv. Augustina Tadeja Pasqualigo.⁹⁹ Dva dana kasnije, 8. ožujka, izabrani je biskup dobio i dozvolu da izabere dvojicu ili trojicu katoličkih svećenika koji će ga posvetiti¹⁰⁰ a 7. svibnja je za zajedničke i male pristojbe kardinalskom zboru i Komori ponudio svotu od 66 zlatnih florena.

Jednako kao i njegovi prethodnici, papa Pavao II. je pravo imenovanja na mjesto skadarskog biskupa rezervirao Svetoj stolici. Čim je vjerodostojna vijest o smrti biskupa Pasqualiga stigla u Rim, nakon savjetovanja sa kardinalskim zborom, 9. veljače 1467. imenovao je mletačkog patricija, doktora kanonskog prava, klerika Bartolomeja Barbariga.¹⁰¹ Istog su dana službenici u kancelariji za njega sastavili pismo o imenovanju, a o izboru su pismom obaviješteni i članovi kaptola skadarske katedrale. Biskup Barbarigo je 17. listopada 1467. godine u Apostolskoj komori za zajedničke i male pristojbe kardinalskom zboru i Komori ponudio svotu od 33 zlatna florena.¹⁰² Biskupijom je upravljao preko svojih vikara i u njoj nije nikad boravio. Nakon premještanja na Porečku biskupiju odlučenom na tajnom konsistoriju 11. lis-

⁹⁵ ASV, Reg. Lat. 481, f. 58r-v: Rim, 5. listopada 1452.

⁹⁶ O teškom stanju u Skadarskoj biskupiji i učestalim turskim pljačkaškim upadima na teritorij biskupije, Sveta je Stolica svakako uvijek imala najnovije vijesti, već i zbog činjenice da su tijekom prve polovice 15. stoljeća biskupi vrlo često dolazili u Rim. Balejski biskup Michele de Paoli je početkom listopada 1428. godine boravio u Kuriji upravo u vrijeme kada je zbog nekih nedjela i nerezidiranja smijenjen dotadašnji biskup Dionizije a on imenovan novim biskupom. ASV, Reg. Lat. 280, ff. 105r-106.

⁹⁷ *Hier. cath.* II, 229.

⁹⁸ ASV, Reg. Lat. 539, ff. 37v-38v.

⁹⁹ *Hier. cath.*, II, 232. ASV, Reg. Lat. 617, ff. 259v-261r.

¹⁰⁰ ASV, Reg. Lat. 617, f. 261r-v.

¹⁰¹ ASV, Reg. Lat. 648, ff. 176v-178r.

¹⁰² ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 84, f. 51v; ASV, Cam. Ap., Oblig. Com. 9, f. 88r.

topada 1471.,¹⁰³ u ponedjeljak 14. listopada je imenovan njegov nasljednik, *magister in theologia*, franjevac Francesco de Sanctis iz Padove, koji je odmah obećao uplatu svojih obveza prema Apostolskoj Komori i kardinalskom zboru u iznosu od 33 1/3 zlatnih florena.¹⁰⁴ U srijedu 19. ožujka 1492. papa Inocent VIII. je zbog Franjine smrti postavio Nikolu Lupo, doktora kanonskog prava i kanonika Gravine, s mogućnošću da zadrži kanoničke nadarbine.¹⁰⁵ Njega je 26. ožujka 1511. naslijedio augustinac Giacomo de Humano, opat opatije Sv. Duha u Agrigentu.¹⁰⁶

Zaključak

Unatoč neprestanom proklamiranju svojeg punovlašća, *plenitudo potestatis*, teoretskog i praktičnog ponavljanja da samo papa ima pravo dodjeljivanja službe patrijarha, nadbiskupa, biskupa i opata širom kršćanskoga svijeta, papinstvo tijekom 15. stoljeća mora sve češće računati i sa pojačanim političkim pritiskom pojedinih snažnijih obitelji, vladara, gradova, država. Sa svoje strane, biskupi su imali važnijeg posla od brige o duhovnom stanju biskupije. Uključeni u mrežu obiteljskih saveza zahvaljujući kojoj postižu karijere i dobivaju nadarbine, neizbježno su vrijeme provodili u mjestima gdje se ovakvi savezi sklapaju i vode najrazličitiji pregovori – na dvorovima svjetovnih vladara, ali i papinome dvoru u Rimu! Politički su se razlozi nametnuli i u Veneciji, koja se, zahvaljujući duboko ukorijenjenom sustavu vjerskih vrijednosti svojih građana, najduže opirala Rimskom mehanizmu pregovaranja. Potreba da u većim, bogatijim i značajnijim biskupijama na vlast dođu biskupi koji će biti vjerni gospodar u Veneciji nakon osvajanja zaleđa (tzv. Terraferma) tijekom prvog desetljeća 15. stoljeća, te direktni sukob sa papinstvom i težak poraz kojeg je doživjela u Agnadellu, dva su ključna razloga zbog kojih je i Venecija prihvatila rimski nadarbinski sustav.

Sa stanovišta potencijalnoga kandidata za mjesto biskupa, iz izabranih biografija predstavljenih u prethodnome poglavlju jasno proizlazi da je upravo Rim sjedište na kojega se polažu sva očekivanja, u kojemu se sve odvija i rješava, iz kojega se očekuju povoljni odgovori. Jedna od najuočljivijih karakteristika u imenovanju biskupa u 15. stoljeću je lakoća kojom papin kandidat ostvaruje svoju proviziju preuzimanjem stvarnog posjeda nad biskupijom, u kojoj tijekom gotovo cijeloga svog mandata nikada ne rezidira, niti

¹⁰³ ASV, Cam. Ap. Oblig. et Sol. 82, f. 66r.

¹⁰⁴ ASV, Cam. Ap., Oblig. et Sol. 82, f. 66r; Oblig. et Sol. 83, f. 48v; *Hier. cath.* II, 232.

¹⁰⁵ ASV, Arch. Concl., Acta Misc. 2, f. 38r; ASV, Reg. Lat. 933, ff. 253r-254v, 256r-v (od 26. kolovoza 1492.). *Hier. cath.* II, 232.

¹⁰⁶ ASV, Reg. Lat. 1253, ff. 203v-205r (pismo o imenovanju), i f. 205r (dozvola da izabere biskupe koji će ga posvetiti).

dolazi, sve u očekivanju da će iz jedne siromašnije vrlo brzo biti premješten na neku bogatiju biskupiju. Čini se da je barem u pitanju imenovanja biskupa na lokalnoj razini otpor krajnje ograničen, a papa kao autoritet iznad katedralnoga kaptola, i njegovo pravo rezervacije, gotovo su bezpogovorno prihvaćeni. Nadalje, izabrani primjeri jasno ukazuju da je u slučaju biskupskih imenovanja papinska provizija nepogrešiva karta. Klerik koji u vidu ima napredovanje u karijeri, a u pravom se trenutku nađe na pravom mjestu može od pape zatražiti podršku s izvjesnom nadom da će upravo to pretegnuti u njegovu korist pred kandidatom kojeg izabire kaptol ili podupire Mletački Senat. Proces namještanja na biskupska sjedišta osoba koje će, neposredno nakon osvajanja Dalmacije, biti po volji Veneciji, tekao je prilično sporo i postupno, a u krajnjoj je liniji potčinjen i procedurama koje predviđa kanonsko pravo, prema kojemu je, u principu, biskup sa svojom crkvom vezan doživotno. Vjerojatno je Senat nastojao ne isprovocirati prevelike i iznenadne promjene (osim u nešto težim slučajevima Splita i Trogira, koje su njihovi biskupi u trenutku mletačkog preuzimanja vlasti napustili) i pričekati prirodni kraj mandata prije negoli podupre sebi sklonije kandidate. U svakom slučaju, važno je istaknuti da je, negdje prije, negdje kasnije, u svim biskupijama na istočnoj jadranskoj obali pod vlašću Venecije, došlo do imenovanja biskupa porijeklom iz Venecije, a njihova prisutnost nipošto nije ograničena na prvu fazu kada je bilo neophodno učvrstiti vlast Republike u novoosvojenim provincijama: dapače, tijekom vremena njihova je prisutnost postala još značajnijom. Doista, u periodu koji je protekao od izbora pape Martina V. 1417., do izbora pape Aleksandra VI. 1492. godine u devet biskupija na istočnoj jadranskoj obali pod vlašću Venecije, od 63 imenovana biskupa na biskupskim se stolicama izmijenilo čak 46 prelata od kojih su gotovo svi bili porijeklom sa teritorija Venecije, tek je njih 7 dolazilo sa teritorija Papinske države, a dvojica su bila iz Firenze ili njenje okolice. Nasuprot njima, domaćih je biskupa bilo tek 17: najviše u Skradinu – šest od deset, i Šibeniku – tri od pet. Monopol Venecije nad kontrolom biskupskih katedri još je uočljiviji ima li se na umu, osim imena prelata i trajanje njihovih mandata, i ekonomska moć njihovih biskupija, te, konkretno, godišnji prihodi koje je biskupija mogla jamčiti onome tko je njome upravljao. Koncentracija prelata-biskupa porijeklom iz Venecije veća je na bogatijim i značajnijim biskupijama! Gotovo neznatne mogućnosti da lokalni prelat postigne biskupsku čast u nekoj od dalmatinskih biskupija ograničava se stoga na tek dvije biskupije koje su i ekonomski manje privlačne patricijima iz Venecije. Međutim, još je važnije primijetiti da su crkveni dostojanstvenici porijeklom iz Venecije koji su stigli na čelo neke od istočnojadranskih biskupija, u ovom pothvatu nisu uspjeli zato što su porijeklom iz Venecije ili njeni podanici, nego zahvaljujući veza- ma koje su uspjeli uspostaviti sa Rimskom kurijom ili podrškom koju su do-

bivali od kardinala ili papa! Doista, mnogi od njih su svoje karijere započeli kao službenici Kurijske, a nekoliko njih je prije biskupskog imenovanja djelovalo u službi nekog od kardinala ili pape.

Postupak imenovanja kandidata za velike nadarbine a s njime i odnosi suprotstavljenih interesa između Venecije i Rima, drastično su izmijenjeni na samom početku 16. stoljeća, kada je papa Julije II. vrlo oslabljenoj Republici ukinuo *probae* preko kojih je imala mogućnost da Konsistoriju predstavi sebi poželjnoga, prikladnoga i sklonoga kandidata na mjesto biskupa ili komendatarnog opata nekom ispražnjenom samostanu. Tijekom sljedećih nekoliko desetljeća Venecija je postupno i djelomično povratila svoj utjecaj i kontrolu, te tako na biskupskim sjedištima imala isključivo plemiće i podanike od povjerenja a za njihovo imenovanje nije se morala suprotstavljati Rimskoj kuriji.

Najvažniji trenutak u kontaktima između biskupa i Svete Stolice bilo je upravo imenovanje na biskupsko mjesto. Bez papine podrške, ili barem njegove suglasnosti, nijedan svećenik tijekom 15. stoljeća nije mogao očekivati izbor za biskupa. No, nakon što bi obavili neophodne radnje oko izdavanja bule o imenovanju, uplate svih pristojbi koje je za stupanje na biskupiju dužan uplatiti, biskupskog posvećenja i preuzimanje uprave biskupijom, malo je biskupa doista i stvarno uključeno u papinske poslove. Biskupi nisu mogli izbjeći veze s papinskim dvorom, ali je i bliskost njihovih veza znatno ovisila o tome koliko su oni trebali papu, ali i o tome koliko je papa trebao njih.

Jadranka NERALIĆ

ALL THE PAPAL MEN: DALMATIAN BISHOPRIC SEATS IN THE 15TH CENTURY BETWEEN ROME AND VENICE

Summary

In the introductory chapter the author shortly reviewed canon law rules which defined and regulated the episcopal elections in the period from the 11th to the end of the 14th century. A number of biographies of clerics whose promotion to the top of the ecclesiastical career (episcopal election) on the territory of Venetian Dalmatia, illustrate the system of papal provision as well as the influence the Venetian Senate had on their career formation and the episcopal election.

The older Croatian scholarship asserted that by electing candidates who would be favourable to its government, the Venetian Republic had influenced the episcopal appointments in Dalmatian dioceses from the early 1420s, when it took

over the dominion over the Eastern Adriatic coast. However, the process of episcopal appointments went rather slowly and gradually, following the strict canon law rules. Probably, the Venetian senators tried not to provoke major and sudden changes, preferring to see the natural end of the mandate before supporting a more convenient candidate. In any case, sooner or later, all Dalmatian dioceses under Venetian dominion were administered by bishops of Venetian origin. Their presence certainly was not limited to the early period when the new administration had to be established, and with time it only became more important.

Documents kept in the Vatican Secret Archives indicate that the popes widely used their right of provision based on canon law rules to appoint „their men“ and decidedly refused proposals coming from the Venetian Senate. Indeed, out of 63 bishops appointed in the nine Dalmatian dioceses under Venetian dominion, 46 were prelates of Venetian origin, coming either from Venice or the Veneto region, whereas only seven of them came from the Papal State. On the other hand, bishops of Dalmatian origin were only 17. All of them received excellent University education. With the degree in canon law, theology or philosophy from the best Italian Universities (mostly Padova, Bologna or Rome) they started and built their careers within the Roman Curia, in the service of influential cardinals or the popes themselves.